

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ - ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ & ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Υγειονομικά μέτρα για την αντιμετώπιση των επιδημιών
χολέρας στην Ελλάδα από το 1850 μέχρι το 1911

Χρυσάνθη Τάτση
Κοινωνιολόγος

Επιβλέπων: Κωνσταντίνος Τρομπούκης
Επίκουρος Καθηγητής, Τομέα Κοινωνικής
Ιατρικής, Τμήμα Ιατρικής, Παν. Κρήτης

Ηράκλειο, Νοέμβριος 2008

© 2008
Χρυσάνθη Τάτση
ALL RIGHTS RESERVED

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας αυτή τη μελέτη θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων Επίκουρο καθηγητή μου Κο Κωνσταντίνο Τρομπούκη για την πολύτιμη βοήθεια που μου πρόσφερε όλο αυτό το διάστημα. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Διευθυντή σπουδών Κο Αναστάσιο Φιλαλήθη και όλους τους Διδάσκοντες του μεταπτυχιακού προγράμματος Δημόσια Υγεία/Διοίκηση Υπηρεσιών Υγείας για την πολύτιμη βοήθεια τους καθ' όλη τη διάρκεια του κύκλου σπουδών.

Επιπλέον, θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Κο Αθανάσιο Αλεγκάκη και στην Κα Ανδριάνα Νιάρη για τις σημαντικές επισημάνσεις τους και φυσικά στην γραμματέα του ΠΜΣ, Κα Κική Τασσέλη για την σημαντική υποστήριξη που παρείχε σε εμένα και σε όλους τους συμφοιτητές μου όλο αυτό το διάστημα. Τέλος, ευχαριστώ την Κα Νατάσσα Μπιζάκη για την συμπαράσταση της κατά την παρακολούθηση του κύκλου μεταπτυχιακών σπουδών.

Περίληψη Μεταπτυχιακής Εργασίας

Τίτλος εργασίας: **Υγειονομικά μέτρα για την αντιμετώπιση των επιδημιών χολέρας στην Ελλάδα από το 1850 μέχρι το 1911.**

Της: Χρυσάνθης Τάτση
Υπό τη επίβλεψη του: Επικούρου Καθηγητή Κου Κωνσταντίνου Τρομπούκη
Ημερομηνία: Νοέμβριος 2008

Λέξεις κλειδιά: Χολέρα, Ελλάδα, Επιδημίες Χολέρας, 19^{ος} αιώνας, Δονάκιο της Χολέρας, Ινδική Χολέρα, Ασιατική χολέρα, Διεθνής Υγειονομικές Συναντήσεις

Η χολέρα είναι μια πάθηση που μαστίζε την ανθρωπότητα για αρκετούς αιώνες με τις επιδημίες της. Στην παρούσα μελέτη γίνεται παρουσίαση και ανάλυση των υγειονομικών μέτρων που έλαβε το Ελληνικό κράτος το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα έως το 1911, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις επιδημίες της χολέρας. Στην περίοδο αυτή εμφανίστηκαν η τρίτη (1852-1859), η τέταρτη (1863-1879) και η έκτη (1899-1923) επιδημία χολέρας.

Την συγκεκριμένη χρονική περίοδο η Ελλάδα μόλις είχε απελευθερωθεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και παρά τα τεράστια κοινωνικοοικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε, προσπάθησε έστω και με κάποια καθυστέρηση να ακολουθήσει τα πρότυπα των Ευρωπαϊκών χωρών όσον αφορά τον τομέα της υγείας.

Ειδικότερα, τα μέτρα που έλαβε η Ελληνική κυβέρνηση κατά την διάρκεια της τρίτης και τέταρτης επιδημίας της νόσου ήταν περιορισμένα και παρόμοια. Στην Ευρώπη την ίδια χρονική περίοδο η γνώση για την ασθένεια ήταν περιορισμένη- με εξαίρεση την ανακάλυψη του Snow, περί μολυσμένου νερού-και επικρατούσε πλήρης σύγχυση σχετικά με την αντιμετώπιση της νόσου.

Στην έκτη επιδημία της χολέρας τα πράγματα είχαν αλλάξει, η ανακάλυψη του Ρόμπερτ Κόχ ότι η χολέρα ήταν βακτηριδιακή νόσος, οδήγησε σε διεθνή υγειονομικά συνέδρια με συμμετοχή και της Ελλάδας, για τη λήψη οργανωμένων μέτρων αντιμετώπισης των επιδημιών και προφύλαξης από την ασθένεια. Αυτό ήταν ένα ουσιαστικό βήμα για μεταρρυθμίσεις στο υγειονομικό σύστημα και παρεμβάσεις στην Ευρώπη και στον Ελλαδικό χώρο για την εξασφάλιση της ατομικής και δημόσιας υγείας από την χολέρα.

Abstract

Title: **Sanitary measures for the confrontation of the epidemics of cholera in Greece from 1850 until 1911**

By: Chrysanthi Tatsi

Supervisor: Dr Constantinos Trompoukis

Date: November 2008

Key words: cholera, Greece, epidemics of cholera, 19th century, donakio of cholera, Indian cholera, international sanitary conferences

Cholera is a disease that has plagued humanity for several centuries with her recurring epidemics. The present study exhibits and analyzes the sanitary measures taken by the Greek state in the second half of the 19th century until 1911, in order to confront the epidemics of this disease. In this specific era the third (1852-1859), the fourth (1863-1879) and the sixth (1899-1923) cholera epidemics made their appearance.

This particular time period Greece had hardly been liberated from the occupation of the Ottoman Empire and despite the enormous socio-economic problems it faced, it even attempted with some delay, to follow the models of European countries with regard to the health sector.

Specifically, the measures taken by the Greek government during the third and fourth epidemics of the disease were limited and very similar. In Europe at the same time period knowledge for the disease was limited -with the exception of Snow's discovery, regarding polluted water- and complete confusion with regard to the confrontation of the disease prevailed.

During the sixth epidemic of cholera things had changed; the discovery of Robert Koch, who classified cholera as a bacterial disease, it led to international sanitary conferences, in which Greece was also a participant, on the reception of organised rules of confrontation of epidemics and precaution against the illness. This was an essential step for reforms in the sanitary system and interventions in Europe and in the Greek state for guaranteeing the individual and general public from the cholera.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Ευχαριστίες</i>	4
Περίληψη Μεταπτυχιακής Εργασίας	5
Abstract	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ	9
1.2 ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1817 ΜΕΧΡΙ 1923	10
1.3 ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΧΟΛΕΡΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ	14
1.4 ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΧΟΛΕΡΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1853-1911)	14
1.5 ΣΥΝΤΟΜΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ (1850- 1911)	16
1.6 Η ΧΟΛΕΡΑ ΣΗΜΕΡΑ	18
2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	20
2.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	20
2.2 ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	20
3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	21
4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	23
4.1 ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΑ ΕΠΙΔΗΜΙΑ	23
4.1.1 ΤΡΙΤΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΧΟΛΕΡΑΣ (1852-1859) ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ	23
4.1.2 ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΧΟΛΕΡΑΣ (1863-1879) ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ	26
4.1.3 ΕΚΤΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΧΟΛΕΡΑΣ (1911) ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ	29
4.1.3.1 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ	31
4.1.3.2 ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ	34
4.1.3.3 ΜΕΤΡΑ ΣΕ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΑ, ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ	35
4.1.3.4 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ	36
4.1.3.5 ΣΤΑΘΜΟΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΠΑΣΧΟΝΤΩΝ, ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑΤΡΩΝ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΟΥΣ	38

4.1.3.6 ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΕΞΑΡΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ.....	39
4.1.3.7 ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ	39
4.1.3.8 ΤΑ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΛΙΜΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ	40
4.1.3.9 ΤΑ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΘΕΣΠΙΣΤΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΠΛΟΙΑ	44
4.1.4 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΗΘΗΚΑΝ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ.....	45
4.2 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΗΜΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ ..	47
4.2.1 JOHN SNOW ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ	47
4.2.2 FILIPO RACINI ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ	48
4.2.3 Ο ΡΟΜΠΕΡΤ ΚΩΧ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ	48
4.3 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1851-1951, ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ.....	50
5 ΣΥΖΗΤΗΣΗ	54
6 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	56
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	56
ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	58
7 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	59

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 ΟΡΙΣΜΟΣ, ΣΥΜΠΤΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ

Η **χολέρα** (γνωστή και ως *Ασιατική χολέρα* ή *Επιδημιακή χολέρα*) είναι ένα βακτηριδιακό νόσημα που χαρακτηρίζεται από έντονη διάρροια, η οποία μπορεί να προκαλέσει σοβαρή αφυδάτωση. Οφείλεται στην κατανάλωση νερού, γάλακτος, ή τροφών που έχουν μολυνθεί εξαιτίας των ανθυγιεινών τρόπων λειτουργίας των συστημάτων ύδρευσης και αποχέτευσης.

Η ετυμολογία του όρου χολέρα, έχει τις ρίζες της στον Όμηρο ο οποίος χρησιμοποίησε στην Ιλιάδα την λέξη Χολάδες, που σημαίνει έντερα¹. Αναφορές για την χολέρα έχουμε επίσης στον Ιπποκράτη, στον Αρεταίο, στον Κέλσο και στον Αυριλιανό.

Η χολέρα στη μορφή που την γνωρίζουμε σήμερα, δηλαδή η Ασιατική που ενδημούσε στην Ινδία, αναγνωρίστηκε το 1918 από Ευρωπαίους γιατρούς². Το 1883 ανακαλύπτεται το δονάκιο της χολέρας, το υπεύθυνο για την νόσο βακτήριο.

Η χολέρα μπορεί να επιβεβαιωθεί μόνο από την απομόνωση του υπεύθυνου μικροοργανισμού από τα κόπρανα των μολυσμένων ατόμων. Η διάγνωση του βακτηρίου πραγματοποιείται με την καλλιέργεια του μικροοργανισμού από τα κόπρανα ενός ατόμου ή από το αίμα των ασθενών με σηψαιμία.

Η χολέρα μεταδίδεται στον ανθρώπινο οργανισμό από την κατάποση ζωντανών βακτηριδίων, τα οποία φτάνουν στο λεπτό έντερο και παράγουν την τοξίνη της χολέρας. Η δημιουργία αυτής της τοξίνης οδηγεί στα επίπονα συμπτώματα που έχει αυτή η ασθένεια. Συχνότερη πηγή μόλυνσης του ατόμου θεωρείται η κατανάλωση νωπών ή ελλιπώς μαγειρεμένων οστρακοειδών.

¹ Ιλιάδος Δ.525. << Ούτα δε δοθρί πάρ' ομφαλόν εκ δ'άρα πάσαι χύντο χαμαί χολάδες >> ήτοι (επλήγη δια του δόρατος παπά τον ομφαλόν και εκύθησαν έξω τα έντερα). Και ο Αρεταίος Καπαδόκης λέει στο περί δυσεντερίας βιβλίο β'. <<Εντέρων τα μεν άνω λεπτά χολώδεα μέσφι του τυφλού, χολάδες επίκλην από δε τουτέων τα κάτω παχέα και σάρκωδα μέσφι της αρχής του ευθέως εντέρου>>.

² Α.Παναγιωτάτου, Η ΧΟΛΕΡΑ, σελ. 15, 1948

Τα συμπτώματα της Ασιατικής χολέρας είναι διάφορα, από μια μη ανησυχητική και ήπια διάρροια μέχρι την οξεία διάρροια. Η ασθένεια ξεκινάει αιφνιδιαστικά με περιόδους επώασης από 6 ώρες μέχρι 5 ημέρες. Κάποια άλλα συμπτώματα είναι τα ακόλουθα: ναυτία, σπασμοί, εμετός, κοιλιακοί μυϊκοί πόνοι, κλονισμός και αφυδάτωση. Μετά από σοβαρή απώλεια υγρών και ηλεκτρολυτών, μπορεί να επέλθει ο θάνατος.

Οι τρόποι μετάδοσης αυτής της ασθένειας είναι δυο, ο άμεσος και ο έμμεσος. Άμεσο τρόπο μετάδοσης έχουμε όταν έρθουμε σε επαφή με ασθενείς, ενώ μεγάλο κίνδυνο διατρέχουν και τα άτομα που φροντίζουν τους πάσχοντες από την χολέρα. Ο έμμεσος τρόπος σχετίζεται με τις συνθήκες δημόσιας υγείας, δηλαδή η χολέρα σε αυτή την περίπτωση μεταδίδεται από μολυσμένα ύδατα, τρόφιμα και ενδύματα.

Η βασική θεραπευτική αγωγή της χολέρας περιλαμβάνει την άμεση αποκατάσταση των απωλειών του σώματος σε υγρά και ηλεκτρολύτες, με τη χορήγηση ειδικών διαλυμάτων επανυδάτωσης από το στόμα.

1.2 ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ ΑΠΟ ΤΟ 1817 ΜΕΧΡΙ 1923

Η χολέρα είναι μια πάθηση που μάστιζε την ανθρωπότητα για αρκετούς αιώνες με τις επιδημίες της. Η Ασιατική χολέρα ενδημούσε στην Ινδία από αρχαιοτάτων χρόνων και οι Ευρωπαίοι γιατροί δυσκολεύτηκαν αρκετά να συλλέξουν πληροφορίες σχετικά με την ασθένεια, η οποία αποδεκάτιζε τα ευρωπαϊκά στρατεύματα των Γάλλων και των Άγγλων κατά την διάρκεια της εκστρατείας τους στην Ινδία τον 18^ο αιώνα.

- ❖ Το 1817 ξέσπασε η πρώτη μεγάλη επιδημία χολέρας στην Ινδία και λίγα χρόνια μετά, πέρασε την Κασπία θάλασσα μαστίζοντας την Ευρώπη για επτά χρόνια σκορπώντας το θάνατο.
- ❖ Η δεύτερη επιδημία χολέρας διήρκεσε από το 1829 ως το 1851, από την Βεγγάλη με πολύ γρήγορους ρυθμούς εξαπλώθηκε στην Κίνα, την Μογγολία, την Ρωσία προκαλώντας τον θάνατο σε 290.000 Ρώσους³

³ McGrew, Russia and the Cholera 1823-1832, σελ. 70-71,1965

και αργότερα σε όλη την περιοχή από την Κασπία μέχρι την Μεσόγειο θάλασσα.

- ❖ Η τρίτη μεγάλη επιδημία ξεκίνησε το 1852 και διήρκησε μέχρι το 1859, με αφετηρία πάλι την Ινδία και εξαπλώθηκε ραγδαία από την Ασία προς την Ευρώπη.
- ❖ Η τέταρτη επιδημία που σημειώνεται από το 1863 έως το 1879, ξεκίνησε από την Αραβία⁴ από προσκυνητές της Μέκκας και εξαπλώθηκε πολύ γρήγορα σε Αφρική, Αμερική και Ευρώπη.
- ❖ Η πέμπτη επιδημία διήρκησε από το 1881 έως το 1896, προερχόμενη και πάλι από την Ινδία και την Μέκκα.
- ❖ Η έκτη επιδημία χολέρας εμφανίστηκε πρώτα στην Ινδία το 1899, το 1900-1902 πέρασε στην Μέση Ανατολή, το 1910 έφτασε στην Ευρώπη και κράτησε έως το 1923.

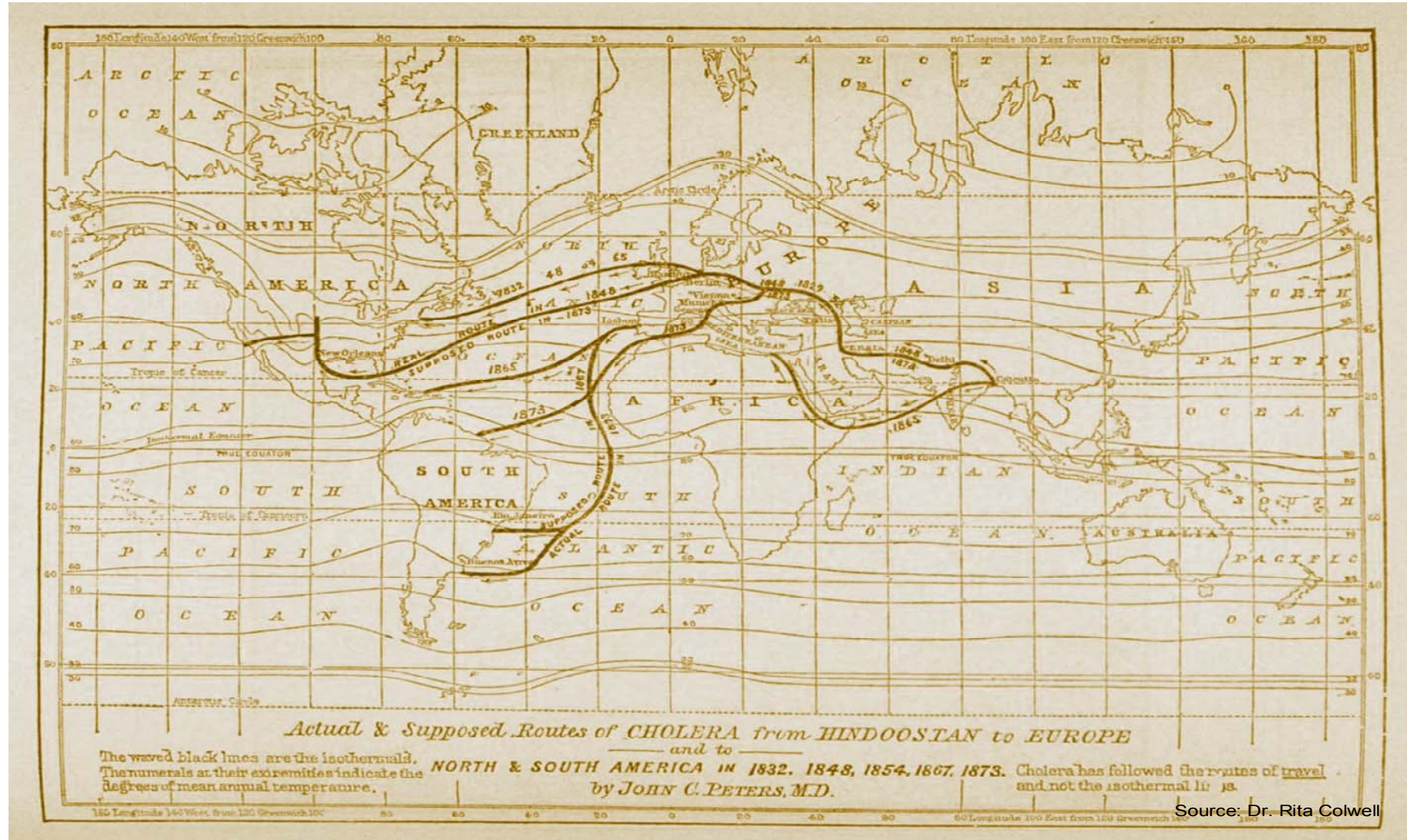
Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η χολέρα είναι μια πάθηση που ταλαιπώρησε με επιδημίες ολόκληρη την ανθρωπότητα και στην ιστορία έχουν αναφερθεί τρεις μεγάλες πανδημίες χολέρας το 1829, το 1852 και το 1863, οι οποίες κατευθύνονταν από τις Ασιατικές προς τις Ευρωπαϊκές χώρες.

Παρακάτω, στο χάρτη του σχήματος 1 φαίνεται η πορεία της κάθε επιδημίας χολέρας 1831, 1848, 1854, 1867 και 1873.

Ο χάρτης του σχήματος 2 απεικονίζει την εξάπλωση των επιδημιών της Ασιατικής χολέρας προς τον υπόλοιπο κόσμο.

Από τον πίνακα 1 φαίνεται ότι ο αριθμός των θανάτων από την χολέρα κατά την τέταρτη επιδημία (1866) ήταν πολύ μεγάλος ιδιαίτερα σε κάποιες χώρες της Ευρώπης.

⁴ Α.Παναγιωτάτου, Η ΧΟΛΕΡΑ ΑΠΟ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΠΙΔΗΜΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΛΙΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ, σελ.23-26, 1911

Σχήμα 1. Χάρτης με τις επιδημίες της χολέρας

ΠΗΓΗ: R. Colwell, from cholera to complexity to society: A journey of many dimensions

Σχήμα 2: Χάρτης που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Harper's Weekly το 1885 με τις επιδημίες της Ασιατικής χολέρας

ΠΗΓΗ: History of Medicine-http://www.nlm.nih.gov/images/head_left.gif

Χώρες	Θάνατοι από χολέρα το 1866
Σουηδία	4.500
Γερμανία	115.000
Αυστρία και Ουγγαρία	110.000
Μεγάλη Βρετανία	15.000
Ολλανδία	20.000
Βέλγιο	30.000
Ρωσία	90.000

Πίνακας 1. Πίνακας με τους νεκρούς από χολέρα σε κάποιες χώρες της Ευρώπης

1.3 ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΧΟΛΕΡΑΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΑΔΙΚΟ ΧΩΡΟ

Στην Ελλάδα οι πρώτες αναφορές για την χολέρα έγιναν από τον Ιπποκράτη, το 450 π.Χ κατά την διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου, όπου ξέσπασε επιδημία χολέρας στην Αθήνα. Ο Ιπποκράτης έσωσε την Αθήνα από την επιδημία δίνοντας στους ασθενείς να πιούνε "ελλέβορον" μαζί με κάποια χυλώδη σούπα.

Η επόμενη αναφορά για την χολέρα γίνεται από τον Αρεταίο τον Καππαδόκη κατά το δεύτερο μισό του 2^{ου} αιώνα μ.Χ, όπου στα έργα του "Περί αιτίων και σημείων οξέων και χρονίων παθών" και "Περί θεραπείας οξέων και χρονίων παθών" ανάμεσα στις άλλες ασθένειες που περιγράφει είναι και η χολέρα.

1.4 ΟΙ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ ΧΟΛΕΡΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1850-1911)

Η περίοδος που μας απασχόλησε σε αυτή τη μελέτη είναι από το 1850 έως το 1911, κατά την διάρκεια της οποίας εμφανίστηκαν στην Ελλάδα, η τρίτη επιδημία

χολέρας (1852-1859), η τέταρτη επιδημία χολέρας (1863-1879) και η έκτη επιδημία χολέρας (1899-1923).

Η τρίτη επιδημία της χολέρας ξεκίνησε από την Ινδία και κατόπιν έφτασε στην Συρία και στην Μεσοποταμία. Στην Ελλάδα η επιδημία της χολέρας έφτασε το 1853 μέσω του Πειραιά από Γάλλους στρατιώτες που επέστρεφαν από την Κριμαία. Χαρακτηριστικό είναι ότι η χολέρα ονομάστηκε 'ξένη'.

Για την αντιμετώπιση της επιδημίας ήταν επιτακτική η ανάγκη να ληφθούν κάποια μέτρα. Έτσι το Ελληνικό κράτος με δημόσια δαπάνη προμηθεύτηκε απολυμαντικά όπως φαινικό οξύ και άχνη υδραργύρου, εξασφάλισε στους πολίτες πόσιμο νερό, ίδρυσε λοιμοκαθακτήρια και άρχισαν να δημιουργούνται πολιτικές δημόσιας υγείας με την ίδρυση υγειονομικών επιτροπών επίβλεψης. Οι κυριότερες πόλεις της Ελλάδας που επλήγησαν από την επιδημία ήταν η Πάτρα, η Σύρος, η Κέρκυρα, η Καλαμάτα και ο Πειραιάς.

Η τέταρτη επιδημία της χολέρας ξεκίνησε από προσκυνητές προς την Μέκκα και έφτασε γρήγορα στην Ευρώπη από την Περσία, την Αίγυπτο και την Κασπία θάλασσα. Από την Αλεξάνδρεια, μέσω των θαλάσσιων δρόμων η επιδημία έφτασε σε όλα τα λιμάνια της Μεσογείου, όπως στη Μασσαλία, την Ανκόνα, τη Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη. Μολύνθηκε λοιπόν, όλη η παραθαλάσσια περιοχή από την Γαλλία μέχρι την Τουρκία. Στην Ελλάδα, σήμανε συναγερμός μετά τα κρούσματα χολέρας στα Ιόνια νησιά και τη Ρόδο. Βέβαια, αμέσως μετά η επιδημία έφτασε πολύ γρήγορα και στην Βαλκανική χερσόνησο, πλήττοντας την Βουλγαρία, την Ρουμανία και στη συνέχεια εξαπλώθηκε μέχρι και την Αυστρία⁵.

Η έκτη επιδημία χολέρας, είχε αφετηρία την Μέκκα και αμέσως εξαπλώθηκε στο Αφγανιστάν, την Περσία και κατόπιν έφτασε ξανά στην Ευρώπη. Στην βόρεια Ευρώπη τα περιστατικά ήταν μεμονωμένα, αλλά νότια για παράδειγμα στην Ιταλία παρουσιάστηκαν πολλά κρούσματα σε μια κοινότητα Ρώσων τσιγγάνων. Κατόπιν, σημειώθηκαν πολλά κρούσματα στην Αυστρία και την Γερμανία, γιατί εκεί υπήρχαν Ρώσοι αιχμάλωτοι πολέμου. Τέλος, η έκτη επιδημία της χολέρας μόλυνε όλη την Βαλκανική χερσόνησο, συμπεριλαμβανομένων της Ελλάδας και της Τουρκίας⁶.

⁵ D.Barua, Cholera, σελ. 12- 13, 1992

⁶ D.Barua, Cholera, σελ. 14- 15, 1992

1.5 ΣΥΝΤΟΜΟ ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣ (1850-1911)

Το πιο σημαντικό γεγονός του 1850 ήταν ο αποκλεισμός από τον Αγγλικό στόλο στο λιμάνι του Πειραιά, με αφορμή την έκταση που είχε πάρει η υπόθεση Πατσίφικο⁷. Το 1854 ξεκίνησε η επανάσταση στην Ήπειρο και την Θεσσαλία και το λιμάνι του Πειραιά τέθηκε υπό Αγγλική και Γαλλική κατοχή. Τον ίδιο χρόνο βέβαια, έφτασε στην Ελλάδα και η επιδημία της χολέρας από το λιμάνι του Πειραιά. Το 1856 σταμάτησε ο αποκλεισμός του λιμανιού του Πειραιά.

Ο βασιλιάς Όθωνας το 1862 εκθρονίζεται και το 1863 την θέση του παίρνει ο Δανός πρίγκιπας Γουλιέλμος Φερδινάνδος Αδόλφος Γεώργιος, γνωστός ως ο Γεώργιος Α΄. Συνοπτικά το 1864 συντάσσεται και υπογράφεται η Συνθήκη του Λονδίνου και παραχωρούνται στην Ελλάδα τα Επτάνησα, που μέχρι πρότινος ήταν υπό Αγγλική κατοχή. Επίσης, την ίδια χρονιά στην Ελληνική βουλή ψηφίζεται το νέο Σύνταγμα και ως πολίτευμα της Ελλάδας ορίζεται η "βασιλευόμενη δημοκρατία". Στη συνέχεια, το 1866 ξεκινάει η επανάσταση της Κρήτης με αποκορύφωμα το ολοκαύτωμα της μονής Αρκαδίου.

Το 1870, έμεινε γνωστό στην ιστορία της Ελλάδας για την αγροτική μεταρρύθμιση και για την οικονομική κρίση που ξέσπασε από τα λεγόμενα "Λαυρεωτικά"⁸. Το 1877 δημιουργήθηκε ρήξη στις Ελληνο-τουρκικές σχέσεις και

⁷ Η υπόθεση Πατσίφικο ήταν μια δύσκολη στιγμή στις σχέσεις Ελλάδας Αγγλίας. Αφορμή αυτής της πολιτικής κρίσης ανάμεσα στις δύο χώρες στάθηκε η μαζική επίθεση των Αθηναίων κατά της περιουσία του Πορτογάλου πρόξενου Πατσίφικο, ο οποίος είχε Αγγλική υπηκοότητα, αλλά ήταν Εβραϊκής καταγωγής. Εκείνη την χρονιά, δηλαδή το 1849 η Ελληνική κυβέρνηση απαγόρευσε το κάπνισμα του Ιουδα και οποιοδήποτε άλλο έθιμο είχε να κάνει με τους Εβραίους, γεγονός που εξαργίωσε τους κατοίκους της Αθήνας και στη συνέχεια βανδάλισαν το σπίτι του. Ο ίδιος ο πρόξενος ζήτησε αποζημίωση από το Ελληνικό κράτος για τα όσα συνέβησαν, αλλά αγνοήθηκε και έτσι απευθύνθηκε στην Αγγλία. Με αποτέλεσμα το Αγγλικός στόλος να αποκλείσει το λιμάνι του Πειραιά για να εκφοβίσει την Ελληνική Κυβέρνηση να καταβάλει την αποζημίωση στον Πατσίφικο.

⁸ Το 1864 η γαλλική εταιρεία Ρου - Σερπιέρι ανέλαβε την εκμετάλλευση των ορυχείων του Λαυρίου. Η Ελληνική κυβέρνηση του Κουμουνδούρου όμως αντέδρασε, γιατί θεωρούσε ότι η Γαλλική εταιρεία είχε μόνο το δικαίωμα εξόρυξης και όχι εκμετάλλευσης του υπεδάφους των ορυχείων. Γεγονός που δημιούργησε την φήμη ότι στη συγκεκριμένη περιοχή υπήρχε χρυσός. Η αντιπαλότητα συνεχιζόταν και από τις δυο πλευρές και η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Δεληγιώργη αποφασίζει να λύσει το ζήτημα ενθαρρύνοντας τον Ανδρέα Συγγρό να αγοράσει της μετοχές της Γαλλικής εταιρείας. Αμέσως λοιπόν αλλάζουν τα δεδομένα για την νέα πλέον μεταλλουργική εταιρεία, αφού μετοχοποιείται. Τα μεταλλεία του Λαυρίου αποτελούν μια από τις πρώτες χρηματιστηριακές συναλλαγές που πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα. Δυστυχώς όμως, αυτή η τεράστια άνοδος της εταιρείας έφερε απότομη πτώση με τεράστιες συνέπειες. Ένα σημαντικό στοιχείο που το αποδεικνύει αυτό είναι ότι κατά την διάρκεια των ετών 1873 με 1875 διπλασιάστηκε ο αριθμός των πτωχέσεων. Φυσικά μετά από όλα αυτά ο Ανδρέας Συγγρός ήταν στο επίκεντρο χωρίς να είναι απαραίτητα και ο υπεύθυνος αυτής της κατάστασης.

ξεκίνησαν επαναστατικά κινήματα στην Θεσσαλία και την Ήπειρο με την συγκατάθεση και υποστήριξη της Ελληνικής κυβέρνησης. Τον επόμενο χρόνο, το 1878 η Πύλη παραχωρεί την Κύπρο στην Αγγλία. Η Ελλάδα με την σύμβαση της Κωνσταντινούπολης καταφέρνει το 1881 να προσαρτήσει στα εδάφη της την Θεσσαλία (εκτός από την περιοχή της Ελασσόνας) και την πόλη της Άρτα από το γεωγραφικό διαμέρισμα της Ηπείρου.

Η χρονική περίοδος από το 1882 μέχρι το 1895, θεωρείται ως η πιο ανθηρή, από πλευράς δημοσίων έργων υποδομής και εκσυγχρονιστικών μεταρρυθμίσεων για το Ελληνικό κράτος. Το σημαντικότερο από αυτά τα έργα ήταν το 1893 η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου. Δυστυχώς όμως την ίδια χρονιά το Ελληνικό κράτος κήρυξε πτώχευση. Μετά από τρία χρόνια (1896) οργανώνονται και πραγματοποιούνται στην Αθήνα οι πρώτοι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες.

Το 1897 ξεκίνησε ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος ή ο πόλεμος των τριάντα ημερών που βρήκε την Ελλάδα ηττημένη⁹. Την επόμενη χρονιά (1898) ο Σουλτάνος ανακηρύσσει την Κρήτη αυτόνομη ηγεμονία του. Το έτος 1904 ξεκίνησε ο Μακεδονικός αγώνας που κράτησε μέχρι το 1908, με συνεχείς συγκρούσεις ανάμεσα σε Βούλγαρους Κομιτατζήδες και Έλληνες αντάρτες. Οι συμπλοκές αυτές, που είχαν τις ρίζες τους σε εδαφικές διεκδικήσεις στην περιοχή της Μακεδονίας, οδήγησαν στους μετέπειτα Βαλκανικούς πολέμους.

Το καλοκαίρι του 1908, ξεσπά στην Θεσσαλονίκη η επανάσταση των Νεότουρκων με αιτήματα όπως η διεξαγωγή εκλογών, η ισονομία και η ισοπολιτεία. Δυστυχώς όμως, η επανάσταση αυτή πήρε άλλη τροπή αφού στάθηκε η αφορμή για τον σύγχρονο Τούρκικο εθνικισμό που στο μέλλον προκάλεσε τις γενοκτονίες των Αρμενίων, των Ποντίων και των Ελλήνων στη Μικρά Ασία. Επίσης, την ίδια χρονιά (στις 24 Σεπτεμβρίου του 1908) ανακηρύχθηκε και η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, όμως η πραγματική ένωση τους έγινε την 1 Φεβρουαρίου του 1913. Το 1910 ιδρύεται το κόμμα Φιλελευθέρων και ο Βενιζέλος γίνεται πρωθυπουργός της χώρας.

⁹ Ο Ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 ξέσπασε με αφορμή το ζήτημα που είχε προκύψει με την Κρήτη. Η Ελληνική κυβέρνηση αγνόησε τη διακοίνωση των Συμμάχων και προχώρησε με πολλά προβλήματα σε γενική επιστράτευση των πολεμικών δυνάμεων της. Ο απολογισμός των νεκρών, των αιχμαλώτων και το τραυματιών για την Ελλάδα ανέρχεται στους 3.748, ενώ για τους Τούρκους φτάνει τους 4.456. Στο τέλος, δηλαδή στις 20 Σεπτεμβρίου του ίδιου χρόνου, με την παρέμβαση των Ευρωπαϊκών δυνάμεων υπογράφεται μια ταπεινωτική συνθήκη ειρήνης για την Ελλάδα, αφού αναγκάζεται να παραχωρήσει κάποια εδάφη της Θεσσαλίας στους Τούρκους και να δώσει ένα μεγάλο χρηματικό ποσό ως πολεμικές αποζημιώσεις.

1.6 Η ΧΟΛΕΡΑ ΣΗΜΕΡΑ

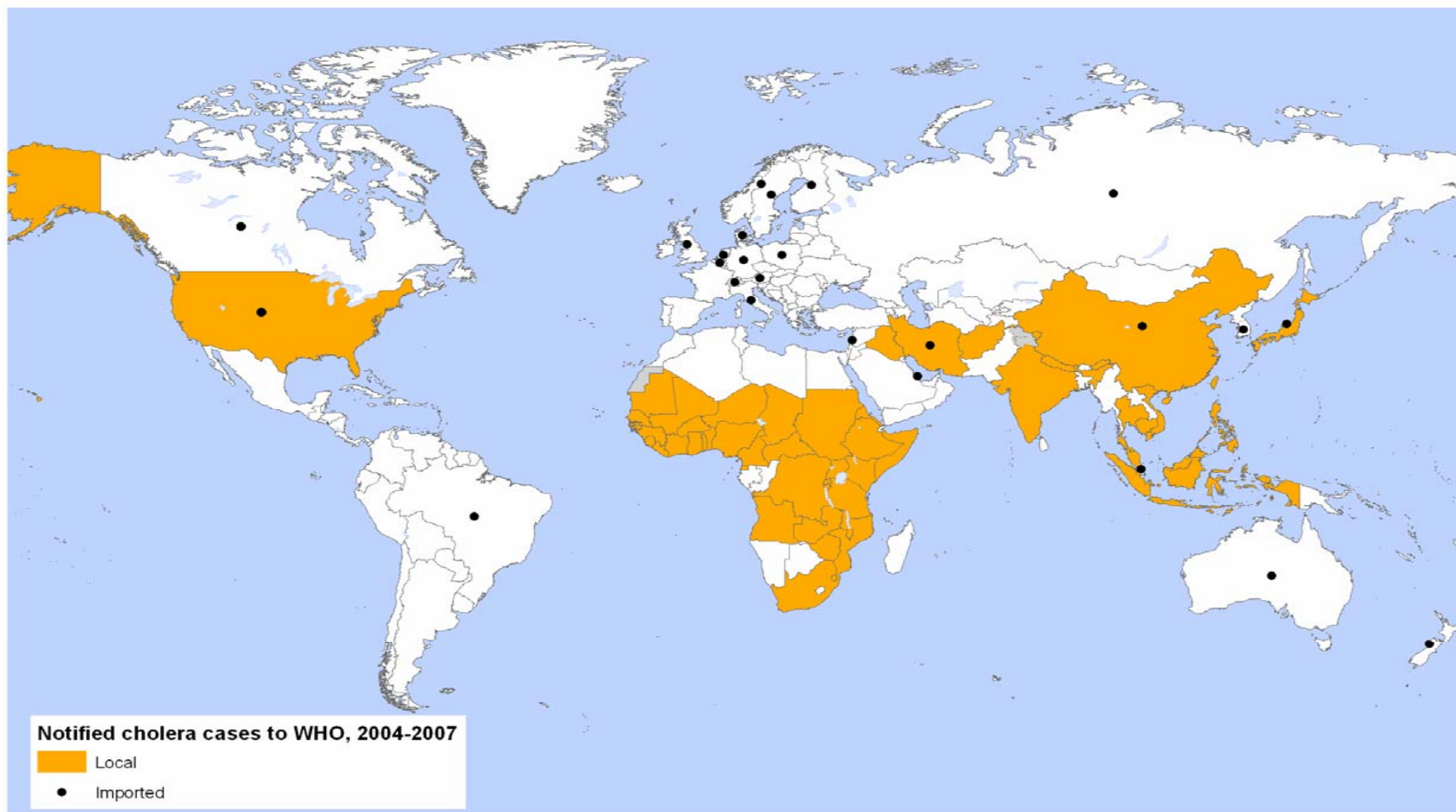
Στην Ελλάδα σήμερα δεν υπάρχει κίνδυνος μόλυνσης από χολέρα, γιατί έχουν ληφθεί όλα τα μέτρα δημόσιας υγείας για την προστασία από αυτήν. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ) το 98,8 % έχει πρόσβαση σε πόσιμο νερό υγειονομικά ελεγμένο από τις αρμόδιες αρχές και το 96,4 % του αποχετευτικού συστήματος της χώρας είναι κατάλληλο. Επιπλέον, υπάρχει το Κέντρο Πρόληψης και Ελέγχου Νοσημάτων που πραγματοποιεί με την συνεργασία των υγειονομικών αρχών συνεχείς ελέγχους για την καταλληλότητα των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού της χώρας. Επίσης, έχουν θεσπιστεί υγειονομικά μέτρα πρόληψης για ταξιδιώτες με κατεύθυνση προς και από χώρες που υπάρχουν κρούσματα επικίνδυνων ασθενειών όπως η χολέρα.

Κατά τα έτη 2004 και 2005 σύμφωνα με τις στατιστικές πληροφορίες της εθνικής στατιστικής υπηρεσίας δεν υπήρχαν κρούσματα χολέρας στην Ελλάδα. Δυστυχώς όμως, ακόμα και σήμερα η χολέρα εξακολουθεί να είναι σοβαρή αιτία θανάτου σε αρκετές χώρες.

Στο χάρτη του σχήματος 3 φαίνεται καθαρά ότι σε χώρες με χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, όπως της Αφρική και της Ασία, σημειώνονται επιδημίες χολέρας. Ωστόσο, το μέλλον προβλέπεται δυσοίωνο και θα υπάρξουν εξάρσεις του φαινομένου ακόμα και στις αναπτυγμένες χώρες που έχουν λάβει μέτρα πρόληψης για την χολέρα και τηρούν όλους τους κανόνες υγιεινής.

Γενικότερα, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης που έδωσε ώθηση στις εμπορικές συναλλαγές, τον τουρισμό και τη μετανάστευση, στο μέλλον θα αποτελέσει τον νούμερο ένα παράγοντα κινδύνου για μια μεγάλη πανδημία χολέρας σε περίπτωση που δε ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα πρόληψης και υγειονομικής επίβλεψης.

Notified cholera cases to WHO, 2004 - 2007

Notified cholera cases to WHO, 2004-2007
Local
Imported

The boundaries and names shown and the designations used on this map do not imply the expression of any opinion whatsoever on the part of the World Health Organization concerning the legal status of any country, territory, city or area or of its authorities, or concerning the delimitation of its frontiers or boundaries. Dotted lines on maps represent approximate border lines for which there may not yet be full agreement.

Map Production: Public Health Mapping and GIS
World Health Organization
© WHO 2007. All rights reserved

Σχήμα 3. Χάρτης με τις χώρες που υπάρχει χολέρα για τα έτη 2004-2007

2 ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

2.1 ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Σκοπός λοιπόν της μελέτης είναι να αναζητηθούν και να σχολιαστούν τα υγειονομικά μέτρα αντιμετώπισης των επιδημιών χολέρας στην Ελλάδα το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα έως το 1911.

2.2 ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στόχος της μελέτης είναι κατά την διάρκεια της βιβλιογραφικής αναζήτησης να βρεθούν τα υγειονομικά μέτρα που ακολουθήθηκαν προκειμένου, το Ελληνικό κράτος να αντιμετωπίσει τις επιδημίες χολέρας από το 1853 έως το 1911.

Επίσης, να γίνει σύγκριση των μέτρων με στόχο να αναδειχθεί πότε τα μέτρα ήταν πιο αποτελεσματικά και πιο συντονισμένα.

Και τέλος να γίνει σχολιασμός των υπηρεσιών υγείας της Ελλάδας σύμφωνα με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση που επικρατούσε την περίοδο 1850-1911.

3 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για την μελέτη αυτή ακολουθήθηκε συστηματική αναζήτηση με επιτόπια έρευνα και έρευνα μέσω διαδικτύου. Έγινε ο προσδιορισμός των λέξεων κλειδιά για την Ελληνική και Αγγλική γλώσσα. Χρησιμοποιήθηκαν λοιπόν οι ακόλουθοι όροι με συζευκτική σχέση μεταξύ τους.

Στην Ελληνική γλώσσα: χολέρα, Ελλάδα, επιδημίες χολέρας, 19^{ος} αιώνας, donakio της χολέρας, Ινδική χολέρα, Ασιατική χολέρα, διεθνής υγειονομικές συναντήσεις.

Στην Αγγλική γλώσσα: cholera, Greece, epidemics of cholera, 19th century, donakio of cholera, Indian cholera, international sanitary conferences.

Κατόπιν ακολούθησε βιβλιογραφική ανασκόπηση σε Ελληνικές και Διεθνείς βάσεις δεδομένων στο διαδίκτυο. Πιο συγκεκριμένα πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική αναζήτηση στην ιστοσελίδα της βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Κρήτης (<http://www.libh.uoc.gr>) που περιέχει ψηφιακή βιβλιοθήκη, ηλεκτρονικά περιοδικά και πρόσβαση στον συλλογικό κατάλογο των περιοδικών και των Ελληνικών βιβλιοθηκών μέσω του δικτύου ΕΡΜΗΣ. Επιπλέον έγινε αναζήτηση στο ιστορικό αρχείο της βιβλιοθήκης της Ιατρικής Σχολής Αθηνών (<http://www.lib.uoa.gr>).

Επίσης, πολύ σημαντική πηγή πληροφοριών ήταν τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (<http://gak.att.sch.gr/gr/home/homepage.html>) όπου υπήρχε ένας ολόκληρος φάκελος αποκλειστικά για την χολέρα την Οθωνική περίοδο. Εξίσου σημαντική πηγή ήταν και η βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων που περιείχε βιβλιογραφία εκείνης της περιόδου σχετικά με την χολέρα και τα μέτρα πρόληψης και θεραπείας της (<http://www.parliament.gr/ktirio/xwroi.asp>).

Ωστόσο, πραγματοποιήθηκε έρευνα και σε άλλους χώρους όπως:

- Στο διπλωματικό και ιστορικό αρχείο του υπουργείου εξωτερικών,

(http://old.mfa.gr/greek/the_ministry/historical_archive/)

στο οποίο υπήρχε υλικό που αφορούσε την μελέτη, ωστόσο όμως παρά την μεγάλη αναμονή λόγω γραφειοκρατικών διαδικασιών στην πρόσβαση του αρχείου, τελικά απορρίφθηκε η αίτηση από τον συγκεκριμένο φορέα.

- Στο εθνικό λογοτεχνικό και ιστορικό αρχείο (ΕΛΙΑ)

[\(http://www.elia.org.gr/\)](http://www.elia.org.gr/)

Εκεί ανατρέξαμε για να βρούμε κάποια αναφορά σχετικά με την χολέρα στο ιστορικό αρχείο που διατηρεί το ΕΛΙΑ από τον τύπο της εποχής. Δεν υπήρχε όμως, διαθέσιμο υλικό που να αφορά την περίοδο της μελέτης μας.

- Στο ίδρυμα μείζονος ελληνισμού (ΙΜΕ)

[\(http://www.fhw.gr/fhw/\)](http://www.fhw.gr/fhw/)

Όπου δεν υπήρχαν αναφορές σχετικά με τις επιδημίες της χολέρας από το 1850-1911.

- Στη βάση δεδομένων για τα Ελληνικά περιοδικά του 19^{ου} αιώνα Πλειάς

[\(http://xantho.lis.upatras.gr/pleias/\)](http://xantho.lis.upatras.gr/pleias/)

Η βάση αυτή υπάγεται στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Πατρών και εκεί βρέθηκε πολύ χρήσιμο υλικό που αφορούσε την περίοδο της μελέτης.

- Στη βάση δεδομένων της εθνικής ιατρικής βιβλιοθήκης των Ηνωμένων Πολιτειών (National Library of Medicine)

<http://www.nlm.nih.gov/exhibition/cholera/images.html>

Εκεί βρέθηκαν αρκετές εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν μέσα στην εργασία και κάποια άρθρα με γενικές πληροφορίες για την χολέρα.

- Στη βάση δεδομένων Google Scholar

[\(http://scholar.google.co.uk/\)](http://scholar.google.co.uk/)

Η βάση αυτή περιείχε αρκετά βιβλία και άρθρα που ήταν κυρίως σε μορφή pdf και ήταν αρκετά σημαντικά για την μελέτη μας.

Μεγάλο μέρος από το αρχειακό υλικό που χρησιμοποιήθηκε, παραχωρήθηκε από το εργαστήριο ιστορίας της ιατρικής και έχει συλλεχθεί από τον Επίκουρο Καθηγητή Κωνσταντίνο Τρομπούκη.

Στην συνέχεια αξιολογήθηκαν τα αποτελέσματα αυτής της αναζήτησης και έγινε κριτική αποτίμηση των ερευνητικών άρθρων, των μελετών, των εκθέσεων και των αναφορών. Βρέθηκαν πολλές αναφορές σχετικά με το θέμα της μελέτης. Παρακάτω παρουσιάζονται τα αποτελέσματα αυτής της βιβλιογραφικής αναζήτησης σχετικά με τα υγειονομικά μέτρα που ακολουθήθηκαν για την αντιμετώπιση της χολέρας το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα στην Ελλάδα έως το 1911.

4 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

4.1 ΜΕΤΡΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΑΝΑ ΕΠΙΔΗΜΙΑ

4.1.1 ΤΡΙΤΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΧΟΛΕΡΑΣ (1852-1859) ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ

Κατά την διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου η Σύρος πλήττεται από επιδημία χολέρας (1854). Στην Αθήνα την ίδια περίοδο εμφανίστηκαν ύποπτα κρούσματα στο λιμάνι του Πειραιά και αμέσως διατάχθηκε από τις αρμόδιες αρχές η απομόνωση του λιμανιού και τέθηκαν σε λειτουργία τα υγειονομεία στο Φάληρο και στο Κάνθαρο. Όταν όμως σταμάτησε ο αποκλεισμός του λιμανιού του Πειραιά, αμέσως μετά ξεσπά επιδημία χολέρας μεγάλης έκτασης με πολλούς νεκρούς. Ο πληθυσμός της Αθήνας μειώνεται αρκετά από 31.122 σε 30.520 και ο συνολικός απολογισμός των θυμάτων της χολέρας σε όλη την χώρα (η Ελλάδα τότε είχε 1.041.270 κατοίκους) υπολογίζεται σε 3.000 νεκρούς. Το 1855 στην Κέρκυρα οι ασθενείς έφταναν τους 189 και οι νεκροί τους 104. Την επόμενη χρονιά (1856) η επιδημία φτάνει στη Ζάκυνθο και διήρκησε τρεις μήνες. Ο αριθμός των κρουσμάτων ήταν 1082 ενώ οι θάνατοι από χολέρα έφτασαν τους 611¹⁰. Η κυβέρνηση λοιπόν οργανώνει νοσοκομεία για περιπτώσεις αποκλειστικά ασθενών από χολέρα, αλλά υπάρχουν σοβαρές δυσκολίες γιατί δεν επαρκεί το προσωπικό. Επίσης, δημιουργεί και μια επιτροπή για την επιτήρηση και την εφαρμογή των υγειονομικών μέτρων προστασίας σε συνδυασμό με την υποστήριξη των τοπικών αρχών¹¹. Τα κυριότερα μέτρα που λήφθηκαν εκείνη την περίοδο ήταν υγειονομιακές οδηγίες, που έπρεπε να ακολουθούν αυστηρά οι κάτοικοι όλης της χώρας για να προστατευτούν από την χολέρα.

¹⁰ Ι. Λασκαράτος, ΠΡΟΛΗΨΗ ΤΗΣ ΑΡΡΩΣΤΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΣΤΑ ΕΠΤΑΝΗΣΑ ΕΠΙ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ (1815-1864), σελ.183-184,1 984

¹¹ Ν. Μέλιος, Η Ελπίς Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών 1842-2002, σελ. 27-28, 2002

Οι τρόποι πρόληψης από χολέρα κατά την διάρκεια τις τρίτης επιδημίας (1852-1859) ήταν οι εξής:

- Ο καθαρισμός των ανθρώπων, των ζώων και των προϊόντων γινόταν από τις υγειονομικές αρχές και διαρκούσε τουλάχιστον έντεκα ημέρες.
- Οι ακαθαρσίες των πόλεων θα έπρεπε να καθαρίζονται συνέχεια και κυρίως οι οχετοί, που είναι αρκετά επικίνδυνοι για την διάδοση της ασθένειας.
- Οι κάτοικοι όλης της επικράτειας θα έπρεπε να «αραιώνονται», ανάλογα με τον πληθυσμό, προκειμένου να μην υπάρχει συνωστισμός. Μεγάλη σημασία είχε αυτό το μέτρο και στην επιλογή των κτιρίων των δημόσιων υπηρεσιών και στρατώνων. Εκείνη την εποχή, δηλαδή πριν την ανακάλυψη του δονάκιου της χολέρας όλοι πίστευαν ότι η ασθένεια αυτή μεταδιδόταν από τον αέρα¹², με αποτέλεσμα να πιστεύουν πως όταν μένουν πολλοί άνθρωποι μαζί, μέσω της αναπνοής τους και του αέρα να μεταδίδεται η ασθένεια¹³.
- Υποχρεωτικός έλεγχος στην πώληση των τροφίμων όπως κρέατα, ψάρια και λαχανικά έτσι ώστε αν παρατηρηθεί κάτι ύποπτο αυτά τα προϊόντα να καταστραφούν αμέσως και να τιμωρηθεί παραδειγματικά ο πωλητής από τις αρμόδιες αρχές.
- Οι εργάτες απαγορευόταν να δουλεύουν τις ώρες που έχει πολύ ζέστη και τις πολύ πρωινές ώρες που έχει πολύ κρύο. Επιπλέον, έπρεπε να προσέχουν και τα ρούχα τους να είναι ανάλογα των καιρικών καταστάσεων και να προσαρμόζονται με τις εναλλαγές του καιρού.
- Η διατροφή έπρεπε να είναι συντηρητική και να ακολουθεί ένα συγκεκριμένο διαιτολόγιο. Αναλυτικότερα, επιτρεπόταν η κατανάλωση βοδινού κρέατος και κοτόπουλου, νωπών οσπρίων (όπως φασόλια) βρασμένα στο ζωμό του κρέατος, αυγών, τυριών, γλυκών (που δεν παράγονταν ή δεν περιείχαν μέλι) και κόκκινου

¹² Ε. Σεβαστόπουλος, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΟΝ ΠΕΡΙ ΧΟΛΕΡΑΣ, σελ.15, 1848

¹³ Για τον καθαρισμό αυτού του χώρου λοιπόν, χρησιμοποιούσαν τριακόσια με τετρακόσια δράμια αλάτι και μια σκόνη ασβεστίου και τα τοποθετούσαν σε ένα πινακάκι μέσα στο δωμάτιο ανέπαφα. Αυτό το πινακάκι έμενε άθικτο για τρεις μέρες και μετά το ξαναανανέωναν με τα ίδια υλικά. Με αυτόν τον τρόπο πραγματοποιούσαν τον καθαρισμό του αέρα στα μολυσμένα δωμάτια.

ή λευκού νερωμένου κρασιού. Έπρεπε να αποφεύγονται τα γαλακτοκομικά και τα ψάρια γιατί προκαλούσαν διάρροιες και ευκοιλιότητα. Επίσης, έπρεπε να αποφεύγονται τα χοιρινά κρέατα, τα λουκάνικα, τα ξηρά όσπρια, τα λαχανικά με την αιτιολογία ότι ήταν δύσπεπτα και ύποπτα για την διάδοση της ασθένειας.¹⁴

Ο κρατικός μηχανισμός τότε για να μπορέσει να διαχειριστεί και να αντιμετωπίσει την επιδημία της χολέρας έπρεπε να έχει κάποια στοιχεία. Έτσι, όλες οι τοπικές αρχές των περιοχών της Ελλάδας, έστειλαν τακτικά -σχεδόν κάθε δεκαπέντε μέρες- στο υπουργείο εσωτερικών μια υγειονομική αναφορά, που απευθυνόταν στον τομέα της δημόσιας υγείας. Οι πληροφορίες που περιείχε αυτό το έγγραφο αφορούσαν τα κρούσματα και τους θανάτους από χολέρα με κάθε λεπτομέρεια, συγκεκριμένα υπήρχε σαφής περιγραφή του τόπου και του χρόνου κάθε περιστατικού και στο τέλος κάθε αναφοράς υπήρχε πάντα ένας πίνακας με περιστατικά και θανάτους όπως φαίνεται στο παράρτημα στο σχήμα 14.

Ωστόσο, οι αναφορές αυτές έπρεπε να γίνονται σε τακτά χρονικά διαστήματα, ακόμα και αν δεν υπήρχαν κρούσματα ή θάνατοι για εκείνο το χρονικό διάστημα και αυτό φαίνεται ξεκάθαρα από το σχήμα 15 του παραρτήματος.

	Συμβάντα					Θάνατοι				
	Αιτωλο-Ακαρνανία	Φθιώτιδα-Φωκίδα	Λοκρίδα	Κορινθία		Αιτωλο-Ακαρνανία	Φθιώτιδα-Φωκίδα	Λοκρίδα	Κορινθία	
(ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ)1855	29	56	0	1		24	69	16	1	
(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΑΠΡΙΛΙΟΣ)1856	0	19	1	5		0	9	1	4	

Πίνακας 2. Πίνακας με ενδεικτικά στοιχεία ορισμένων περιοχών του Ελληνικού κράτους σχετικά με τα κρούσματα και τους νεκρούς από την επιδημία της χολέρας.

¹⁴ Θ. ΒΟΤΤΑΡΟΥ, ΠΡΟΦΥΛΑΚΤΙΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΙΣ ΝΟΣΟΥ ΧΟΛΕΡΑΣ ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑΙ,σελ. 3-9, 1965

4.1.2 ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΧΟΛΕΡΑΣ (1863-1879) ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ

Το έτος 1865 έφτασε ξανά η επιδημία της χολέρας στα Ελληνικά λιμάνια. Το Ελληνικό κράτος για να προστατευθεί από την επιδημία έθεσε σε λειτουργία τα λοιμοκαθαρητήρια της Δήλου, της Σαλαμίνας και της Κέρκυρας. Επίσης, έθεσε σε λειτουργία όλους τους κρατικούς μηχανισμούς που είχε στη διάθεση του και ελήφθησαν τα ακόλουθα μέτρα:

- Όλοι οι γιατροί της επικράτειας θα έπρεπε να σπεύδουν αμέσως στον ασθενή, να είναι καλά κατατοπισμένοι για την ασθένεια και να έχουν προνοήσει να υπάρχουν τα απαραίτητα φάρμακα (ελαιοσιναπόδους μείγμα και διαλυμένη κίνηνη) πάντα μαζί τους.
- Κατά την διάρκεια της επιδημίας της χολέρας, ο γιατρός δεν έπρεπε να απουσιάζει πολλές ώρες από το σπίτι του και αν αυτό συνέβαινε θα έπρεπε να ενημερώνει για το που βρίσκεται, γιατί μπορεί να χρειαζόταν να προσφέρει τις υπηρεσίες του άμεσα. Επίσης, σε τέτοιες κρίσιμες περιόδους, δεν επιτρεπόταν στο γιατρό να καταναλώνει αλκοόλ και να διασκεδάζει (να πηγαίνει σε θέατρα ή άλλες εκδηλώσεις), γιατί μπορούσε να προκύψει κάποιο έκτακτο περιστατικό και να μην είναι σε θέση να κάνει το καθήκον του.
- Πολύ σημαντικό ήταν και το μέτρο σχετικά με τις συναντήσεις των γιατρών σε ορισμένο τόπο και χρόνο κάθε φορά, για να ανταλλάξουν απόψεις και σκέψεις για την έκβαση της επιδημίας της χολέρας, για τα περιστατικά που αντιμετώπισαν και για να βγάλουν κάποια συμπεράσματα για την όλη κατάσταση. Μετά το τέλος της επιδημίας, ο κάθε γιατρός είχε το δικαίωμα να δημοσιεύσει στον τύπο της εποχής τις παρατηρήσεις του και την εμπειρία που αποκόμισε από την θεραπεία των ασθενών από χολέρα.
- Η κυβέρνηση από την πλευρά της, πρόσφερε δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη (με κατ' οίκον επισκέψεις των γιατρών και με τη λειτουργία νοσοκομείων αποκλειστικά για ασθενείς από χολέρα) και φρόντιζε να τηρούνται όλες οι συνθήκες υγιεινής (καθαριότητα και απολύμανση) ξοδεύοντας αρκετά χρήματα.

- Επίσης, για να αντιμετωπίσει την χολέρα το Ελληνικό κράτος δημιούργησε έναν υγειονομικό μηχανισμό με μια εξαμελή υγειονομική επιτροπή που συνεργαζόταν με τις τοπικές αρχές (την αστυνομία και τον πρόεδρο της κάθε περιοχής)¹⁵.

Την περίοδο αυτή (1865) η ανακάλυψη του Αθηναίου γιατρού Αναστάσιου Γούδα σχετικά με την εσωτερική και εξωτερική χρήση της κινίνης ως θεραπεία της χολέρας, δίχασε τους Έλληνες γιατρούς. Πολλοί ανακοίνωναν ότι αυτός ο τρόπος θεραπείας είχε επιτυχία στους περισσότερους ασθενείς τους και άλλοι διαμαρτύρονταν ότι η όλη θεραπεία ήταν λανθασμένη και ότι δεν έβλεπαν θετική ανταπόκριση από τους ασθενείς τους. Χαρακτηριστική ήταν η επιστολή στο σχήμα 12 του παραρτήματος που έστειλε ο γιατρός Κρίσπης προς τον ίδιο τον Γούδα, ενημερώνοντας τον ότι η χρήση της κινίνης δεν ωφέλησε καθόλου έναν ασθενή του που έπασχε από χολέρα και ότι υπάρχουν και άλλοι συνάδελφοι γιατροί που συμφωνούν μαζί του ότι η χρήση της κινίνης τελικά δεν ήταν η θεραπεία που θα έλυne το πρόβλημα της χολέρας.

Στον πίνακα 3 γίνεται σύγκριση των μέτρων που λήφθηκαν στις δυο επιδημίες. Η αντιμετώπιση ήταν περίπου ίδια, διότι είχαν γίνει γνωστές οι ανακαλύψεις του Snow στο Λονδίνο (1854) και αυτό φαίνεται από τα μέτρα καθαρισμού και απολύμανσης που υπήρχαν και στις δύο επιδημίες. Βέβαια, η αιτία της ασθένειας -δηλαδή το δονάκιο της χολέρας- δεν είχε ανακαλυφθεί ακόμα, γεγονός που έδινε τα περιθώρια για έρευνα και συνεργασία στον ιατρικό κλάδο προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ασθένεια. Έτσι λοιπόν, το 1865 οι συναντήσεις της ιατρικής επιστημονικής κοινότητας και οι ιατρικές δημοσιεύσεις σχετικά με την χολέρα ήταν υποχρεωτικές.

¹⁵ Περί καθηκόντων των ιατρών των Κυβερνήσεων και των αρρώστων εν καιρώ επιδημίας και ιδίως εν καιρώ χολέρας, Μέλισσα των Αθηνών, τόμος 2 αρθ.8, σελ. 375-380, 1865

Έτος	Μέτρα αντιμετώπισης των επιδημιών χολέρας							
	Λειτουργία λοιμοκαθαρηρίων	Ίδρυση νοσοκομείων	Επιτροπή επίβλεψης υγειονομικών μέτρων	Καθαρισμός ανθρώπων, ζώων, προϊόντων και πόλεων	Αραιωκατοίκηση σε σπίτια και δημόσιες υπηρεσίες	Έλεγχος των τροφίμων και σίτιση με συγκεκριμένο διαιτολόγιο	Δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη	Ιατρικές συναντήσεις και επιστημονικές δημοσιεύσεις
1852- 1859	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	όχι
1863- 1879	ναι	ναι	ναι	ναι	όχι	ναι	ναι	ναι

Πίνακας 3. Πίνακας με μέτρα ανά επιδημία

4.1.3 ΕΚΤΗ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΧΟΛΕΡΑΣ (1911) ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΗΣ

Η έκτη επιδημία της χολέρας που διήρκησε από το 1899 μέχρι το 1923 είχε μικρό αντίκτυπο στην Ευρώπη λόγω των μεγάλων επιστημονικών ανακαλύψεων που είχαν προηγηθεί (ανακάλυψη του δονακίου της χολέρας, βελτίωση της ποιότητας του νερού και των αποχετευτικών υποδομών) και των υγειονομικών μέτρων που πάρθηκαν. Για την Ρωσία όμως και αυτή η επιδημία χολέρας ήταν η αίτια να νοσήσουν και να πεθάνουν χιλιάδες άνθρωποι. Στην Ελλάδα η χολέρα φτάνει το 1910 και αυτή τη φορά η Ελληνική Κυβέρνηση ήταν καλύτερα προετοιμασμένη από τις προηγούμενες φορές για να την αντιμετωπίσει. Τα μέτρα που ακολούθησε ήταν τα ακόλουθα¹⁶:

- Κάθε γιατρός που εξέταζε έναν ασθενή με συμπτώματα χολέρας ήταν υποχρεωμένος ο ίδιος αυτοπροσώπως να δηλώσει τα στοιχεία του ασθενούς στις αρχές. Την ίδια υποχρέωση είχαν επίσης σε ανάλογη περίπτωση, ο προστάτης της οικογένειας του ασθενούς, αυτός που τον περιθάλλει, οι διευθυντές των νοσοκομείων και των φυλακών, οι πλοίαρχοι των караβιών εμπορικών και πολεμικών, οι οδηγοί σιδηροδρομικών αμαξοστοιχιών και γενικότερα όλοι όσοι γνώριζαν κάποιον που είχε νοσήσει. Σε περίπτωση που ο αριθμός των κρουσμάτων αυξανόταν απότομα, οι γιατροί απαλλάσσονταν από την αυτοπροσώπως δήλωση, αλλά ήταν υποχρεωμένοι να την στείλουν εγγράφως. Όσοι δεν συμμορφώνονταν με τους κανόνες τιμωρούνταν, σύμφωνα με το άρθρο 30 του υγειονομικού νόμου ΚΒ΄ της 25^{ης} Νοεμβρίου του 1845¹⁷.
- Μετά την γνωστοποίηση αυτών των στοιχείων ο αστυνομικός ή ο σταθμάρχης έπρεπε να πάει στο σπίτι του ασθενούς μαζί με έναν γιατρό είτε αστίατρο, είτε στρατιωτικό γιατρό είτε πολιτικό γιατρό με σκοπό την επιβεβαίωση της νόσου

¹⁶ Υπουργείο Εσωτερικών, ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΠΡΟΣ ΠΕΡΙΣΤΟΛΗΝ ΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ, σελ. 2, 1911

¹⁷ Άρθρο 30. Τιμωρούνται με κράτηση δεκαπέντε ημερών ή με πρόστιμο 100-200 δραχμών, όσοι γνώριζαν την ύπαρξη αυτού του νοσήματος και ήταν άγνωστο προς τις αρχές δεν ήθελαν να ενημερώσουν τις αρμόδιες Υγειονομικές υπηρεσίες. Επίσης, αν ο πολίτης αυτός ήταν γιατρός, τιμωρούνταν με φυλάκιση τριών μηνών και με χρηματική ποινή 200-500 δραχμών και επιπλέον δεν θα είχε το δικαίωμα να ασκήσει ιατρική από έξι μήνες μέχρι δύο χρόνια.

και την λήψη των κατάλληλων προφυλακτικών μέτρων. Για την σωστή εξακρίβωση ειδικά στα πρώτα στάδια της νόσου χρειαζόταν να γίνουν μικροβιολογικές εξετάσεις. Έτσι η αστυνομία φρόντιζε να πηγαίνει τα δείγματα στο πλησιέστερο μικροβιολογικό εργαστήριο ακολουθώντας τις οδηγίες του Υπουργείου Εσωτερικών.

- Σε περίπτωση που ούτε με την μικροβιολογική εξέταση μπορούσε να εξακριβωθεί αν ο ασθενής πάσχει από χολέρα, οι αρχές ήταν υποχρεωμένες να τον θεωρήσουν ως πάσχοντα και να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα μέχρι να βεβαιωθούν για τη φύση της νόσου.
- Όταν επιβεβαιωθεί η ύπαρξη της νόσου, τότε οι αντιπρόσωποι των αρχών (αστυνόμος, σταθμάρχης) πρέπει να ειδοποιήσουν το υπουργείο εσωτερικών, τη νομαρχία, το δημαρχείο και τον αστυνομικό διευθυντή και κατόπιν να απομονωθεί ο ασθενής και όσοι μένουν στο ίδιο σπίτι. Η απομόνωση του ασθενούς μπορεί να γίνει, είτε παραμένοντας στο σπίτι του (έχοντας επιγραφή στην είσοδο του σπιτιού τη λέξη χολέρα), είτε να μεταφερθεί στο κατάλληλο νοσοκομείο και τέλος αν δεν υπάρχει νοσοκομείο να μετακινηθεί σε κάποιο απομονωμένο σπίτι μακριά από κατοικημένη περιοχή όπου θα του παρέχεται η κατάλληλη φροντίδα.
- Εάν χρειαστεί να μεταφερθεί ο ασθενής στο νοσοκομείο θα έπρεπε να τηρηθούν και τα απαραίτητα μέτρα πρόληψης και αποφυγής της επιδείνωσης της κατάστασης του αρρώστου. Το πιο σημαντικό μέτρο φυσικά ήταν η απολύμανση της άμαξας που χρησιμοποιούταν για την μεταφορά των ασθενών που έπασχαν από χολέρα.
- Σχετικά με τους διαμένοντες στο ίδιο σπίτι με τον ασθενή, έπρεπε να απομονώνονται και να τους χορηγείτε αμέσως μια δόση αντιχολερικού εμβολίου, επαναλαμβανόμενη μετά από οχτώ μέρες και ταυτόχρονα να γίνεται απολύμανση του σπιτιού. Ο αποκλεισμός αυτός διαρκούσε δέκα ημέρες και μέσα στο διάστημα αυτό ένας γιατρός με την συνοδεία αστυνόμου έπρεπε να επισκέπτεται το σπίτι και να εξετάζει τους διαμένοντες εάν εμφανίσουν συμπτώματα. Βέβαια, όταν περνούσε το δεκάημερο και εξακολουθούσαν να

είναι υγιείς τότε υπήρχε άρση του αποκλεισμού και τα μέλη αυτού του σπιτιού μπορούσαν να συνεχίσουν κανονικά την ζωή τους, αλλά υποβάλλονταν σε υγειονομική επίβλεψη για την διάρκεια των δέκα ημερών.

- Οι αρχές έπρεπε να φροντίσουν για την υγειονομική περίθαλψη των ασθενών και για όσους έμεναν στο ίδιο σπίτι με τους ασθενείς, με την παροχή εξειδικευμένου ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού στο οποίο έπρεπε να χορηγείται υποχρεωτικά μια δόση αντιχολερικού εμβολίου, η οποία ήταν υποχρεωτικό να επαναλαμβάνεται κάθε οχτώ ημέρες. Η αστυνομία είχε αναλάβει να φροντίζει να παρέχει φάρμακα και τρόφιμα στους ασθενείς και στους άλλους κατοίκους του σπιτιού και να διαφυλάσσει την απομόνωση και των αποκλεισμό αυτού του σπιτιού.

4.1.3.1 ΜΕΤΡΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΑΠΟΜΟΝΩΣΗΣ

- Κατά την διάρκεια της απομόνωσης οι ασθενείς και οι οικογένειες τους απαγορευόταν να έρθουν σε επαφή με κάποιον άλλον πέρα από τους θεράποντες γιατρούς και το νοσηλευτικό προσωπικό. Υπήρχαν όμως και κάποιες εξαιρέσεις, δηλαδή:

1) Ήταν δυνατόν, να επισκεφθεί τον ασθενή κάποιος άλλος γιατρός μέσα στα πλαίσια ενός ιατρικού συμβουλίου που έκρινε απαραίτητη αυτή την επέμβαση ή για επιστημονικούς και διαγνωστικούς λόγους, με την έγγραφη συγκατάθεση των συγγενών του αρρώστου και του θεράποντος γιατρού.

2) Οι ιερείς επιτρεπόταν να επισκέπτονται τον μελλοθάνατους ασθενείς που είχαν ανάγκη να εξομολογηθούν και να μεταλάβουν.

3) Οι συμβολαιογράφοι και άλλοι δικαστικοί αντιπρόσωποι είχαν άδεια να επισκέπτονται τους ασθενείς, προκειμένου να συντάξουν διαθήκες ή οποιαδήποτε άλλη συμβολαιογραφική πράξη.

4) Τέλος οι γονείς, τα αδέρφια και τα παιδιά του πάσχοντα, είχαν δικαίωμα να τον επισκέπτονται σε εξαιρετικές περιπτώσεις.

Σε όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, οι επισκέψεις έπρεπε να είναι σύντομες και πάντα με την παρουσία του θεράποντος γιατρού, προκειμένου να λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα ώστε να μη μεταδοθεί η νόσος. Επιπλέον, οι επισκέπτες υποβάλλονταν σε δεκαήμερη επίβλεψη, χωρίς να είναι σε απομόνωση και τους απαγορεύονταν οι ασπασμοί, ενώ δεν επιτρεπόταν να αγγίζουν αντικείμενα που δεν είχαν απολυμανθεί. Όποιος δε τηρούσε αυτούς τους κανόνες, κρατούνταν για δέκα μέρες σε απομόνωση.

Η λήξη της απομόνωσης γινόταν και αυτή κάτω από κάποιες προϋποθέσεις οι οποίες είναι οι ακόλουθες:

1) Να μην υπάρχει κανένα σύμπτωμα της νόσου.

2) Να μην υπάρχει μικρόβιο, σύμφωνα με τα αποτελέσματα των μικροβιολογικών εξετάσεων που θα γίνονται στον ασθενή για τρεις μέρες συνεχόμενα.

3) Ο ασθενής να έχει απολυμανθεί πλήρως στο σώμα, σύμφωνα με τις κατάλληλες οδηγίες.

Όταν λήξει η περίοδος της απομόνωσης, οι ασθενείς και τα υπόλοιπα μέλη που ήταν έγκλειστοι υποβάλλονταν σε δεκαήμερη υγειονομική επίβλεψη.

- Οι τοπικές και οι αστυνομικές αρχές έπρεπε να πάρουν μέτρα και για το νερό, αφού ήταν ο κυριότερος φορέας του χολερικού μικροβίου. Τα σημεία όπου υπήρχε υδραγωγείο έπρεπε να επιθεωρούνται τακτικά από μια επιτροπή με μέλη έναν γιατρό και έναν μηχανικό. Βασικός στόχος αυτής της επιτροπής, ήταν να ελέγξουν αν είναι καθαρή η περιοχή γύρω από το υδραγωγείο και κατά πόσο είναι στεγανή η κατασκευή του. Εκεί που το νερό είχε διαπιστωθεί ότι ήταν μολυσμένο, οι υπεύθυνοι έπρεπε να ειδοποιήσουν τον αστυνομικό γιατρό για να ενημερώσει τους κατοίκους και στη συνέχεια θα σφραγιζόταν το μολυσμένο υδραγωγείο.

- Σε περιπτώσεις επιδημίας χολέρας, η αστυνομία είχε δικαίωμα να κάνει τις ανάλογες ανακρίσεις, μέχρι να διαλευκάνει από πού προήλθε η ασθένεια.
- Επιπλέον, εάν η αστυνομία είχε υπόνοια ότι νοσηλεύεται κρυφά σε κάποιο σπίτι ένας ασθενής που έπασχε από χολέρα, μπορούσε να πραγματοποιήσει μαζί με τον αστυνομικό γιατρό κατ' οίκον έρευνα για να βεβαιωθεί τι συνέβαινε και στη συνέχεια να πάρει τα κατάλληλα μέτρα. Σε περίπτωση που διαπιστωνόταν ότι ίσχυε κάτι τέτοιο, έπρεπε να καταγγείλει τον αρχηγό της οικογένειας και το θεράπον γιατρό.

Σχήμα 4. Σκίτσο που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό Lancet (1831-1832) και απεικονίζει μια γυναίκα που πεθαίνει από χολέρα εκείνη την εποχή.

ΠΗΓΗ: History of Medicine-http://www.nlm.nih.gov/images/head_left.gif

4.1.3.2 ΟΙ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

Βασικός στόχος της αστυνομίας, ήταν να ανακαλύπτει τα πρώτα περιστατικά και να προβαίνει στη λήψη των κατάλληλων μέτρων. Ταυτόχρονα, εκδιδόταν ειδικές αστυνομικές διατάξεις προκειμένου να διευθετηθούν αυτές οι καταστάσεις και οι οποίες ήταν οι εξής:

1) Η αστυνομία έπρεπε να ελέγχει αν τηρούταν η αυστηρή καθαριότητα των σπιτιών, των στάβλων, των οδών, των ιδιωτικών και δημοσίων καταστημάτων. Οι ακαθαρσίες θα έπρεπε να απομακρύνονται καθημερινά και να τοποθετούνται μακριά από κατοικημένες περιοχές.

2) Μέριμνα της αστυνομίας ήταν να απαγορεύει την ρίψη ακαθαρσιών στις αυλές και στους δρόμους και να επιβάλλει τη διοχέτευση τους σε κατάλληλους υπονόμους.

3) Επιπλέον, να ελέγχει τις εκκενώσεις των βόθρων, όποτε αυτές κρίνονταν απαραίτητες.

4) Ένα ακόμα σημαντικό μέλημα της αστυνομίας, ήταν να προστατεύει τους αγρούς από ανθρώπινες ακαθαρσίες.

5) Ωστόσο, ένα ακόμα σημαντικό κομμάτι που άνηκε στις αρμοδιότητες της αστυνομίας ήταν η απαγόρευση κατανάλωσης άγουρων καρπών και ο έλεγχος της ποιότητας των τροφίμων που πωλούνταν στις αγορές, έχοντας το δικαίωμα να καταστρέψει τρόφιμα που έκρινε ακατάλληλά προς πώληση.

6) Στη συνέχεια και με την συνεργασία του λιμενικού σώματος, η αστυνομία είχε την υποχρέωση να αποκλείσει την αλιεία από περιοχές που είχαν μολυνθεί από την χολέρα.

7) Τέλος, η αστυνομία μπορούσε να απαγορεύσει εάν αυτό κρινόταν απαραίτητο για την δημόσια υγεία του πληθυσμού, την συνάθροιση πολλών ατόμων, την κατανάλωση αλκοόλ και φυσικά την πώληση μεταχειρισμένων ρούχων.

4.1.3.3 ΜΕΤΡΑ ΣΕ ΧΩΡΟΥΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΑ, ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ ΚΑΙ ΠΟΙΝΕΣ

Όλοι οι προϊστάμενοι (στον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα) και οι επιχειρηματίες, έπρεπε να γνωρίζουν τον ακριβή αριθμό των υφιστάμενων τους ή υπαλλήλων τους και να ενημερώνονται συνεχώς για την πορεία της υγείας τους. Έτσι, με την πρώτη ευκαιρία που θα υπήρχε κάποιο κρούσμα να είναι σε θέση να ενημερώσουν αμέσως την αστυνομία και τους αρμόδιους γιατρούς για να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα.

Στα σχολεία έπρεπε ο δάσκαλος να επιβλέπει την υγεία των μαθητών του και να ενημερώνει για κάθε πιθανό κρούσμα τις αρμόδιες αρχές και φυσικά να πληροφορήσει τους μαθητές του σχετικά με τις κρατικές οδηγίες και τα μέτρα πρόληψης της νόσου. Σκοπός αυτής της διαδικασίας ήταν μέσω των παιδιών να ενημερωθούν οι γονείς και οι συγγενείς και κατ'έκταση όλη η κοινότητα για το τι συνέβαινε σε τέτοιες περιπτώσεις και πως έπρεπε να διαχειριστούν αυτές οι καταστάσεις. Επίσης, απαγορεύονταν η είσοδος στο σχολείο για δύο εβδομάδες σε μαθητές που είχαν κάποιο κρούσμα στο σπίτι τους. Επιπλέον, στις περιοχές που υπήρχαν πολλά κρούσματα χολέρας το σχολείο παρέμενε κλειστό και οι μαθητές φοιτούσαν σε γειτονικό σχολείο.

Εκείνη την περίοδο, οι αστυνομικές αρχές έπρεπε να ενημερώσουν όλους τους πολίτες ότι όποιος παράβαινε τους κανόνες θα είχε να αντιμετωπίσει αυστηρές ποινές σύμφωνα με τον υγειονομικό νόμο ΚΒ' τη 25 Νοεμβρίου 1845 κατά τα άρθρα 570-580¹⁸.

¹⁸ Άρθρο 570. Με κράτηση δεκατεσσάρων ημερών-δύο μηνών τιμωρούνται, εξαιρούνται οι περιπτώσεις του άρθρου 318, όποιοι παραβιάσουν κάποια από της αρχές ή τα ασφαλιστικά μέτρα που έχουν δοθεί για την δημόσια προστασία κατά της χολέρας.

Άρθρο 572. Με κράτηση 1 εβδομάδας-6 εβδομάδων ή με πρόστιμο 20-200 δραχμών, θα τιμωρούνται όσοι αποκρύπτουν από τις αρχές μολυσμένα ρούχα και επίπλα τα οποία τα πουλάνε χωρίς να προβούν στην κατάλληλα απολύμανση. Επιπλέον τα αντικείμενα αυτά τα μολυσμένα δημεύονται.

4.1.3.4 ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ, ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ

Σε περιπτώσεις επιδημίας χολέρας, ο υπουργός εσωτερικών έπρεπε να συγκαλέσει Β. ιατρικό συνέδριο και αν ήταν εφικτό να σταλούν την ίδια μέρα: αντιχολερικό εμβόλιο, ειδικά απολυμαντικά φάρμακα, όπως φαινικό οξύ, άχνη υδραργύρου, αμμωνία, φορμαλίνη και άλλα τέτοιου τύπου φάρμακα που τα είχε εγκρίνει και υποδεικνύει το ιατρικό συνέδριο και βέβαια μαζί με τα φάρμακα θα έπρεπε να δοθούν μετακινούμενος κλίβανος για απολυμάνσεις, ψεκαστήρες και κατάλληλες συσκευές φορμόλης.

Επιπλέον, σύμφωνα πάντα με τις αποφάσεις του ιατρικού συνεδρίου, ο υπουργός εσωτερικών θα έπρεπε να στείλει εξειδικευμένο υγειονομικό επιθεωρητή στην περιοχή και έναν μικροβιολόγο με μια μικρή φορητή μονάδα μικροβιολογικού εργαστηρίου για να επιβεβαιώσει επίσημα την νόσο με τα αποτελέσματα των μικροβιολογικών εξετάσεων. Ταυτόχρονα, θα έπρεπε να εκδοθούν και να διανεμηθούν στους γιατρούς και στους εγγράματους πολίτες, φυλλάδια με οδηγίες σχετικά με την χολέρα.

Ακόμα, οι δημοτικές αρχές έπρεπε να λάβουν κάποια μέτρα για να αντιμετωπίσουν την επιδημία της χολέρας, μερικά από τα οποία είναι τα ακόλουθα:

- ❖ Ίδρυση δημοτικού απολυμαντηρίου (με την προϋπόθεση να έχει προμηθευτεί έγκαιρα τον κατάλληλο εξοπλισμό- δηλαδή απολυμαντικό κλίβανο ατμού, συσκευές που να διοχετεύουν την φορμόλη, απολυμαντικούς ψεκαστήρες με τα κατάλληλα φάρμακα μέσα).

Άρθρο 577. Με κράτηση δύο εβδομάδων το πολύ ή με χρηματικό πρόστιμο πενήντα δραχμών το πολύ, θα τιμωρείται όποιος μολύνει φρεάτια, ρυάκια, δρόμους και γενικότερα νερό που είναι πόσιμο ή που χρησιμοποιείται για την παρασκευή φαγητού και ποτού.

Άρθρο 578. Με χρηματικό πρόστιμο μέχρι 30 δραχμές θα τιμωρούνταν, όσοι δεν ακολουθούσαν τις σχετικές διατάξεις για την καθαριότητα των μύλων, σφαγείων, κρεοπωλείων, εργαστηρίων και αγορών παρασκευής τροφίμων.

Άρθρο 579. Με χρηματικό πρόστιμο μέχρι 15 δραχμές θα τιμωρούνται, όσοι δεν συμμορφώνονται με τις εντολές των αρχών σχετικά με την καθαριότητα των δρόμων, των αποχετεύσεων του νερού στα σπίτια και στις στέγες, στα πτηνοτροφεία, στην βιομηχανία και όπου αλλού γίνονται εργασίες με αναθυμιάσεις.

- ❖ Δημιουργία εξειδικευμένου νοσοκομείου που να τηρεί όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να παρέχει σωστή φροντίδα και θεραπεία στους ασθενείς που έπασχαν από χολέρα. Ειδικότερα, για να λειτουργήσει ένα τέτοιο νοσοκομείο έπρεπε να υπάρχει εξειδικευμένο νοσηλευτικό προσωπικό, χώρος αναμονής εξέτασης των ύποπτων κρουσμάτων, κατάλληλα φάρμακα και αντιχολερικό εμβόλιο και τέλος ειδικό όχημα για τη μεταφορά των ασθενών στο νοσοκομείο και σε άλλες περιπτώσεις στο νεκροταφείο.
- ❖ Ανεύρεση χώρου προσωρινής τοποθέτησης για όσους πέθαναν από χολέρα εωσότου ενταφιαστούν.
- ❖ Το Υπουργείο Εσωτερικών, για να αντιμετωπίσει πιο αποτελεσματικά την επιδημία της χολέρας που γινόταν ολοένα και πιο ανησυχητική- λόγω αύξησης των κρουσμάτων- δημιούργησε τις υγειονομικές επιτροπές. Έτσι λοιπόν, όλες οι περιοχές της χώρας με τον κατάλληλο διαχωρισμό υπάγονταν σε κάποια υγειονομική αρχή. Η κάθε επιτροπή θα περιελάμβανε τα εξής μέλη: έναν γιατρό που θα αναλάμβανε τα καθήκοντα του προέδρου, έναν ιερέα, έναν δημοτικό σύμβουλο ή έναν πρόεδρο του χωριού, έναν αξιωματικό ή υπαξιωματικό της αστυνομίας, έναν δάσκαλο και άλλους από διάφορες ειδικότητες που θα ήταν σε θέση να διαχειριστούν μια τέτοια κατάσταση.

Έργο αυτών των επιτροπών ήταν, να συντονίζουν τις αρχές προκειμένου να περιοριστεί η επιδημία της χολέρας, να ενημερώνουν το κοινό σχετικά με τους τρόπους μετάδοσης και πρόληψης της ασθένειας, να επιβλέπουν συνεχώς την υγειονομική περιοχή που τους έχει ανατεθεί, (σχετικά με την καθαριότητα των σπιτιών, την συχνή απολύμανση και απομάκρυνση περιττωμάτων και νερών), να ακολουθούν την κατάλληλη διαδικασία σε καταστάσεις που δεν ήταν σύμφωνες με τις οδηγίες, να παρακολουθούν την κατάσταση της υγείας διαφορών απόρων-άστεγων όπως οι τσιγγάνοι και όσοι γενικά δεν είχαν οικογένεια και κατάλυμα.

Κάθε αστυνομική και δημοτική αρχή ήταν υποχρεωμένη να συνεργαστεί με την υγειονομική επιτροπή της περιοχής της σύμφωνα με τις οδηγίες του Υπουργείου, για να συνδράμουν από κοινού στην αντιμετώπιση της επιδημίας.

Για κάθε υγειονομική επιτροπή υπήρχε και ένας υγειονομικός επιθεωρητής που ήταν ή στρατιωτικός ή ναυτικός γιατρός ή ιδιώτης σε κάποιες περιπτώσεις.

4.1.3.5 ΣΤΑΘΜΟΙ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΠΑΣΧΟΝΤΩΝ, ΠΡΟΣΛΗΨΕΙΣ ΓΙΑΤΡΩΝ ΚΑΙ ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΟΥΣ

Κατά την διάρκεια αυτής της μεγάλης επιδημίας της χολέρας (1911) δημιουργήθηκαν σε κάθε περιοχή της χώρας, χωριό, πόλη ή κωμόπολη, σταθμοί μεταφοράς των ασθενών προς το νοσοκομείο. Χρέος της αστυνομίας ήταν να διατηρεί μυστική την τοποθεσία που βρίσκεται αυτός ο σταθμός σε κάθε περιοχή και να φροντίζει να υπάρχουν όλα τα απαραίτητα μέσα για την μεταφορά (άμαξα, φορείο, φάρμακα και νοσηλευτικό προσωπικό).

Σε μια τέτοια κατάσταση έξαρσης της ασθένειας το Υπουργείο Εσωτερικών και οι αρμόδιες αρχές έπρεπε να προσλάβουν τον ανάλογο αριθμό γιατρών με βάση τα προσόντα, την εμπειρία και την εξειδίκευση τους σχετικά με την υγιεινή και την μικροβιολογία. Σε δύσκολες καταστάσεις που υπήρχε έλλειψη γιατρών, προσλαμβάνονταν στρατιωτικοί ή ναυτικοί γιατροί.

Εκείνη την περίοδο βέβαια, σημαντικός ήταν και ο ρόλος των φαρμακοποιών που ήταν υποχρεωμένοι να προμηθεύουν έγκαιρα στις αρμόδιες αρχές αλλά και σε ιδιώτες γιατρούς αντιχολερικά εμβόλια, απολυμαντικά φάρμακα όπως άχνη υδραργύρου, φαινικό οξύ, αμμωνία και φορμαλίνη.

Σχετικά με την αστυνομία, βλέπουμε ότι συμμετέχει και στην υγειονομική επίβλεψη αφού έπρεπε να ελέγχει όλα τα περιστατικά και να δίνει τα κατάλληλα έντυπα προς συμπλήρωση σε όσους ήταν υπό υγειονομική επίβλεψη. Στην συνέχεια, θα έπρεπε να σταλθεί με τηλεγράφημα η αναφορά της στο Υπουργείο Εσωτερικών.

4.1.3.6 ΑΠΑΓΟΡΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΠΕΡΙΟΔΟ ΕΞΑΡΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ

Εκείνη την περίοδο απαγορευόταν αυστηρά η μεταφορά ή η αποστολή μέσω ταχυδρομείου υγρών, εκκριμάτων ή κομμάτια από ανθρώπινη σάρκα που προέρχονταν από ασθενείς, με σκοπό να πραγματοποιηθούν μικροβιολογικές ή άλλες εξετάσεις. Επίσης, απαγορευόταν και ο ενταφιασμός των νεκρών που πέθαιναν από χολέρα σε τόπο διαφορετικό από αυτόν που είχε υποδείξει η αστυνομία.

Ο ενταφιασμός των νεκρών από την χολέρα χρειαζόταν μία συγκεκριμένη διαδικασία, δηλαδή έπρεπε οι νεκροί να τυλίγονται με βρεγμένα σεντόνια από άχνη υδραργύρου και να τοποθετούνται έτσι στα φέρετρα. Κατόπιν, έπρεπε οι σανίδες που αποτελούσαν τα φέρετρα να είναι πολύ στενά τοποθετημένες, για να προληφθεί ο κίνδυνος μόλυνσης από σχισμές που μπορεί να υπήρχαν ανάμεσα στις σανίδες. Σε αυτές τις περιπτώσεις το φέρετρο έπρεπε να μεταφερθεί μόνο με συγκεκριμένα αμάξια και δεν επιτρεπόταν να παρακολουθείται η κηδεία αυτών των νεκρών από το κοινό. Στη συνέχεια, ο νεκρός έμενε για 24 ώρες στο νεκροφυλάκειο και μετά θαβόταν σε τάφο με βάθος 2 μέτρων, τον οποίο τον κάλυπταν με ασβέστη.

4.1.3.7 ΕΠΙΒΛΕΨΗ ΚΑΙ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΔΗΜΙΑΣ

Σε κάθε επαρχία που υπήρχε σιδηροδρομική αμαξοστοιχία έπρεπε ο υπεύθυνος της περιοχής γιατρός -απεσταλμένος από την πολιτεία- να ελέγχει όλους τους επιβιβαζόμενους επιβάτες και να απαγορεύει την είσοδο σε όσους ανακάλυπτε ότι είχαν τα συμπτώματα της χολέρας. Αν βέβαια, κάποιος από το προσωπικό ή τους επιβάτες παρουσίαζε ύποπτα συμπτώματα αμέσως απομονωνόταν σε κάποιο βαγόνι και μετά μεταφερόταν στο πλησιέστερο νοσοκομείο που δεχόταν αποκλειστικά τέτοια περιστατικά. Μετά, έπρεπε να απολυμανθεί το βαγόνι σύμφωνα με τις οδηγίες των αρμόδιων αρχών.

Όλες οι αρχές της χώρας σε περίοδο κρίσης όπως αυτή η επιδημία της χολέρας έπρεπε να συνεργάζονται και να ενημερώνονται για κάθε νέο περιστατικό, προκειμένου να αντιμετωπιστεί πιο αποτελεσματικά η εκάστοτε επιδημία της χολέρας.

4.1.3.8 ΤΑ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΗΘΗΚΑΝ ΑΠΟ ΤΙΣ ΛΙΜΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ

Για κάθε περιοχή της χώρας το οποιοδήποτε κρούσμα συντελούσε στην απομόνωση ολόκληρης της περιοχής και στην εκτέλεση όλων των απαραίτητων μέτρων από τις αρμόδιες αρχές που είχαν ληφθεί από το ιατρικό συνέδριο. Ο χαρακτηρισμός κάποιας περιοχής ως ύποπτης ή μολυσμένης είχε να κάνει με τις αποφάσεις του Υπουργείου Εσωτερικών και τα πορίσματα του ιατρικού συνεδρίου.

Ως ύποπτα θεωρούνταν τα πλοία που ερχόντουσαν από χώρες που είχαν μολυνθεί από την ασθένεια και είχαν στο πλήρωμα τους κάποιο επικίνδυνο κρούσμα. Στη συνέχεια πραγματοποιούνταν κλινικές και μικροβιολογικές εξετάσεις στο πλήρωμα του πλοίου προκειμένου να πιστοποιηθεί ότι υπήρχαν μολυσμένοι επιβάτες και κατόπιν οι αρμόδιες αρχές προχωρούσαν στην κάθαρση του. Βέβαια, ο χαρακτηρισμός του μολυσμένου δινόταν πάντα από τις αρμόδιες υγειονομικές αρχές του λιμανιού.

Η βάση όλων των υγειονομικών μέτρων (από θαλάσσης) που πάρθηκαν στηριζόταν στο γεγονός ότι η ασθένεια ήταν τρομερά μεταδοτική- μπορούσε κάποιος να μολυνθεί από έναν πάσχοντα, αναρρώσαντα, θανόντα, από τους εμετούς και από τα αποπατήματα του, αλλά και από μολυσμένα ενδύματα, αντικείμενα, τρόφιμα, ποτά και πόσιμου νερού που βρίσκονταν εντός του πλοίου. Με μια λέξη, όλοι αυτοί οι μολυσματικοί κίνδυνοι ονομαζόντουσαν μικροβιοφόροι.

Σχετικά λοιπόν, με τα ύποπτα πλοία που μπορεί να έφεραν το μικρόβιο της χολέρας, έπρεπε με το που θα έφταναν σε ελληνικό λιμάνι ο αρμόδιος γιατρός (που εργαζόταν στο υγειονομείο ή στο λοιμοκαθακτήριο) να επισκεφτεί το πλοίο και να εξετάσει τους επιβάτες για τυχόν συμπτώματα της νόσου και να επιθεωρήσει ολόκληρο το πλοίο για να ελέγξει για μικροβιοφόρους. Κατά την διάρκεια της ιατρικής επίσκεψης, ο γιατρός του πλοίου και ο πλοίαρχος ήταν υποχρεωμένοι να

δηλώσουν αν υπήρχαν επιβάτες με ύποπτα συμπτώματα, ασθενείς της χολέρας ή κάποιας άλλης ασθένειας. Στις περιπτώσεις, που στην ιατρική επίσκεψη δεν ανακάλυπταν τίποτα το ύποπτο οι αρμόδιοι γιατροί, τότε η υγειονομική αρχή του λιμανιού επέτρεπε την έξοδο των επιβατών από το πλοίο. Παρόλα αυτά, ακόμα και να μην ήταν μολυσμένο το πλοίο η υγειονομική αρχή μπορούσε να επιβάλλει την αντικατάσταση του πόσιμου νερού και την εκκένωση του πλοίου για απολυμαντικούς λόγους και όλοι οι επιβάτες του να υποβληθούν σε ιατρικές εξετάσεις.

Τα πλοία που κατέφθαναν από περιοχές που υπήρχε η ασθένεια θεωρούνταν ύποπτα ή μολυσμένα και αμέσως έμπαιναν σε εφαρμογή τα ακόλουθα μέτρα:

1. «εξομολόγηση»
2. ιατρική επίσκεψη κατά άτομο
3. καθαρισμός
4. απολύμανση
5. απολύμανση και εκκένωση του πλοίου
6. αντικατάσταση του νερού που βρισκόταν στο πλοίο
7. απαγόρευση της εισαγωγής στην χώρα στα προϊόντα που μετέφερε το πλοίο¹⁹

Ειδικότερα, όταν χρησιμοποιούμε τον όρο «εξομολόγηση» εννοούμε την συνάντηση του αρμόδιου γιατρού με τον πλοίαρχο και τον γιατρό του πλοίου με σκοπό να συζητήσουν για όλους τους επιβάτες του πλοίου. Στην διάρκεια της εξομολόγησης ο γιατρός και πλοίαρχος του πλοίου έπρεπε να δηλώσουν ενόρκως αν υπήρχαν ύποπτα κρούσματα χολέρας στους επιβάτες και τότε παρατήρησαν αυτά τα συμπτώματα, ενώ φυσικά έπρεπε να αναφέρουν τον ακριβή αριθμό των επιβατών που νόσησαν από χολέρα. Επίσης, ο πλοίαρχος για να πιστοποιήσει αυτά που έλεγε έπρεπε να καταθέσει και τα ανάλογα έγγραφα-όπως το ναυτικό ημερολόγιο-στην υγειονομική αρχή.

Στην ατομική ιατρική επίσκεψη, όλοι οι επιβάτες του πλοίου περνούσαν από εξονυχιστικό ιατρικό έλεγχο από τον υπεύθυνο γιατρό του υγειονομείου ή του λοιμοκαθαρητηρίου, ο οποίος έλεγε προσωπικά ο ίδιος το πλοίο, προκειμένου να

¹⁹ Υπουργείο Εσωτερικών, ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΠΡΟΣ ΠΕΡΙΣΤΟΛΗΝ ΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ, σελ. 23, 1911

ανακαλύπτει τυχόν επιβάτες που νοσούσαν ήταν κρυμμένοι. Αυτή η ιατρική επίσκεψη διενεργείτο κατά την διάρκεια των μηνών Νοέμβριο, Δεκέμβριο, Ιανουάριο, Φεβρουάριο και Μάρτιο από την ανατολή του ηλίου μέχρι τις εννιά η ώρα και για τους άλλους μήνες (Απρίλιο, Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο, Σεπτέμβριο και Οκτώβριο) από την ανατολή του ηλίου μέχρι τις δέκα η ώρα.

Η επόμενη διαδικασία μετά την ιατρική επίσκεψη ήταν ο καθαρισμός που οριζόταν από το ιατρικό συνέδριο και η μεγαλύτερη παράταση που θα μπορούσε να πάρει δεν ήταν παραπάνω από πέντε μέρες. Στο στάδιο του καθαρισμού, στο πλοίο επέβαιναν υγειονομοφύλακες (ένας ανά είκοσι επιβάτες) και μόνο οι επιβάτες της τρίτης και της τέταρτης θέσης μπορούσαν να μετακομίσουν στα καταλύματα του λοιμοκαθαρητηρίου. Όσον αφορά τους επιβάτες της πρώτης και της δεύτερης θέσης, αποβιβάζονταν από το πλοίο μόνο όσοι είχαν συμπτώματα της ασθένειας ή είχαν νοσήσει, εκτός αν το πλοίο έπρεπε να αναχωρήσει οπότε αποβιβαζόντουσαν όλοι οι επιβάτες.

Ο γιατρός του υγειονομείου επισκεπτόταν συνεχώς τους επιβάτες του πλοίου, αλλά και όσους βρίσκονταν στο λοιμοκαθαρητήριο. Ωστόσο και για τα πλοία ίσχυε ο ίδιος νόμος που ίσχυε και στην στεριά, δηλαδή η απομόνωση και η απαγόρευση σε όλους τους επιβάτες του πλοίου αλλά και σε όσους βρίσκονται στο λοιμοκαθαρητήριο να έρθουν σε επαφή με άλλους ανθρώπους. Έτσι λοιπόν, οι υγειονομοφύλακες και οι επιστάτες του λοιμοκαθαρητηρίου ήταν υπεύθυνοι για να φροντίσουν να απομονωθούν οι επιβάτες του πλοίου, προκειμένου να προστατεύσουν την περιοχή από την μολυσματική ασθένεια. Ο αποκλεισμός αυτός διαρκούσε πέντε μέρες μετά την ανακάλυψη του τελευταίου κρούσματος χολέρας. Όσα πλοία δεν εκτελούσαν τον καθαρισμό ήταν υποχρεωμένα να αποβιβάσουν τους επιβάτες τους και όλα τα προϊόντα που μετέφεραν.

Το επόμενο στάδιο μετά τον καθαρισμό ήταν η απολύμανση ολόκληρου του πλοίου, των επιβατών και όλων των προϊόντων που μετέφερε το οποίο το αργότερο που μπορούσε να γίνει ήταν οι πρώτες σαρανταοκτώ ώρες. Η απολύμανση λοιπόν ξεκινούσε πρώτα από τα δωμάτια των επιβατών της τρίτης και της τέταρτης θέσης και των ναυτών. Επιπλέον, ο επιστάτης του λοιμοκαθαρητηρίου είχε κάθε δικαίωμα να

απολυμάνει όλο το πλοίο αρκεί να είχε στοιχεία ότι υπήρχαν βέβαια κρούσματα χολέρας.

Όταν το πλοίο δεν ήταν ύποπτο, αλλά προερχόταν από μολυσμένα λιμάνια, γινόταν απολύμανση μόνο στους χώρους όπου έμεναν οι ναύτες, οι επιβάτες της τρίτης και της τέταρτης θέσης και σε όλα τα λουτρά και τα αποχωρητήρια. Τα υλικά που χρησιμοποιούσαν για να γίνει η απολύμανση ήταν: ο ατμός τις φορμόλης σε διάφορα σημεία, το φαινικό οξύ (σε κανονική και σε σαπωνώδες μορφή) για να πλύνουν το πάτωμα, τους τοίχους και όλα τα αντικείμενα μέσα στο πλοίο. Όσα αντικείμενα ήταν άχρηστα ή δεν είχαν μεγάλη αξία καιγόntonουσαν. Βασικό μέλημα του επιστάτη του λοιμοκαθαρητηρίου ήταν η απολύμανση να γίνει άμεσα και να διαρκέσει όσο το δυνατόν συντομότερα.

Εξίσου σημαντικό ήταν και το μέτρο της απολύμανσης και εκκένωσης του πλοίου. Στην διαδικασία αυτή χρησιμοποιούσαν ασβέστιο και φαινικό οξύ και τα έριχναν στο κοίλο μέρος του πλοίου.

Επίσης, υπήρχε και το μέτρο για την αντικατάσταση των υδάτων του πλοίου στο οποίο γινόταν απολύμανση του μηχανοστασίου με την εκχώρηση ζεστού υδρατμού μέχρι η θερμοκρασία των υδάτων του πλοίου να φτάσει τους 90 βαθμούς Κελσίου.

Τέλος απαγορευόταν να δεχτεί το κράτος κάποια από τα προϊόντα (ζώα, κέρατα από ζώα, όπλα) που μετέφερε ένα ύποπτο ή μολυσμένο πλοίο εκτός αν αυτά μπορούσαν να απολυμανθούν. Επίσης, δεν επιτρεπόταν η εισαγωγή προϊόντων όπως ψάρια, λαχανικά, ενδύματα, κ.α. που προέρχονταν απευθείας από μια μολυσμένη περιοχή. Το ίδιο ίσχυε βέβαια και για τα ταχυδρομικά είδη.

Σύμφωνα με την νομοθεσία, ο υπουργός εσωτερικών είχε κάθε δικαίωμα να επιβάλλει υγειονομική επίβλεψη σε ανθρώπους και πλοία που ερχόντουσαν από ύποπτες ή και μολυσμένες περιοχές. Η υγειονομική επίβλεψη διαρκούσε δέκα μέρες και οι άνθρωποι που ήταν σε επίβλεψη έπρεπε να έχουν συνέχεια μαζί τους το δελτίο της υγειονομικής επίβλεψης. Το δελτίο αυτό μπορούσαν να το χρησιμοποιήσουν οι ταξιδιώτες που ήταν σε καθεστώς επίβλεψης και έπρεπε να το δείχνουν στις

αστυνομικές αρχές, αλλά και στο μέρος που διέμεναν αυτό το διάστημα (όσο διαρκούσε δηλαδή η υγειονομική επίβλεψη).

4.1.3.9 ΤΑ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΠΟΥ ΘΕΣΠΙΣΤΗΚΑΝ ΓΙΑ ΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΠΛΟΙΑ

Για όλα τα πολεμικά πλοία που ήταν ύποπτα ή και μολυσμένα που προέρχονταν από μολυσμένες από χολέρα περιοχές, ανεξάρτητα αν ήταν ξένα ή ελληνικά ακολουθήθηκαν τα παρακάτω μέτρα:

- «Εξομολόγηση»
- Καθαρισμός

Όλα τα πολεμικά πλοία απαλλάσσονταν από την ιατρική επίσκεψη, την απολύμανση του πλοίου, των επιβατών και την αντικατάσταση των υδάτων του. Αφού τελείωνε η περίοδος του καθαρισμού, ο πλοίαρχος και ο γιατρός του πλοίου έπρεπε να απαντήσουν σε κάποιες ερωτήσεις των αρμόδιων υγειονομικών αρχών και κατόπιν να υπογράψουν ένα έγγραφο ότι κατά τη διάρκεια του καθαρισμού κανένα ύποπτο κρούσμα δεν παρουσιάστηκε στο συγκεκριμένο πλοίο.

Ο υπουργός εσωτερικών πρόσθεσε κάποια μέτρα σχετικά με τα πλοία που πραγματοποίησαν τον καθαρισμό στο προηγούμενο λιμάνι και αν εκεί οι ημέρες του καθαρισμού ήταν λιγότερες, στη συγκεκριμένη περίπτωση υποχρεούνταν να τις συμπληρώσουν στο ελληνικό λιμάνι που έφταναν. Ωστόσο, έπρεπε να δείχνουν πάντα στις υγειονομικές αρχές το αντίστοιχο έγγραφο που επιβεβαίωνε ότι στο προηγούμενο λιμάνι πραγματοποιήθηκε καθαρισμός. Τα έξοδα για αυτά τα επιπρόσθετα μέτρα τα επωμιζόταν ο πλοίαρχος του πλοίου.

4.1.4 ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΠΟΥ ΑΚΟΛΟΥΘΗΘΗΚΑΝ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΤΡΕΙΣ ΕΠΙΔΗΜΙΕΣ

Ο παρακάτω πίνακας 4, περιγράφει συνοπτικά τους τρόπους με τους οποίους έδρασε το Ελληνικό κράτος ανά επιδημία. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι με την πάροδο των ετών τα μέτρα προστασίας και αντιμετώπισης της ασθένειας ήταν περισσότερα.

Ειδικότερα, το 1911 υπάρχει σαφής περιγραφή των οδηγιών που έπρεπε να ακολουθήσει το λιμενικό κατά την διάρκεια της επιδημίας και οι τοπικές αρχές έπρεπε να ακολουθούν αυστηρά όλους τους κανόνες περί απομόνωση των ασθενών. Επιπλέον, στην έκτη επιδημία της χολέρας, γίνεται λόγος σχετικά με την υποχρέωση που είχε το σχολείο αλλά και οι τοπικές αρχές, να ενημερώνουν είτε με φυλλάδια είτε προφορικά όλους τους κατοίκους της χώρας σχετικά με τρόπους προφύλαξης από την χολέρα.

Στις επιδημίες του 1854 και 1865 τα μέτρα που λήφθηκαν αφορούσαν περισσότερο την θεραπεία παρά την πρόληψη και αυτό είναι λογικό, γιατί δεν είχε ανακαλυφθεί ακόμα το μικρόβιο που προκαλούσε την χολέρα, οπότε χωρίς την αιτία της νόσου ήταν δύσκολο να γίνει σωστή πρόληψη.

Έτη	Μέτρα αντιμετώπισης των επιδημιών χολέρας										
	Λειτουργία λοιμοκαθαρη- τιών	Ίδρυση νοσοκομεί- ου	Οδηγί- ες στο- λιμενικ- ό σώμα	Απομόνω- ση των ασθενών	Επιτροπή επίβλεψης υγειονομικ- ών μέτρων	Καθαρισμ- ός και απολύμαν- ση ανθρώπων , ζώων, προϊόντων και πόλεων	Συντονισμ- ός από την Ελληνική κυβέρνηση	Αραιωκατοίκη- ση σε στίτια και δημόσιες υπηρεσίες	Έλεγχος των τροφίμων και σίτιση με συγκεκριμέ- νο διαιτολόγιο	Δωρεάν ιατροφαρμακευ- τική περίθαλψη	Μέριμνα για την ενημέρω- ση των πολιτών
1854	ναι	ναι	όχι	όχι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	όχι
1865	ναι	ναι	όχι	όχι	ναι	ναι	ναι	όχι	ναι	ναι	όχι
1911	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι	ναι

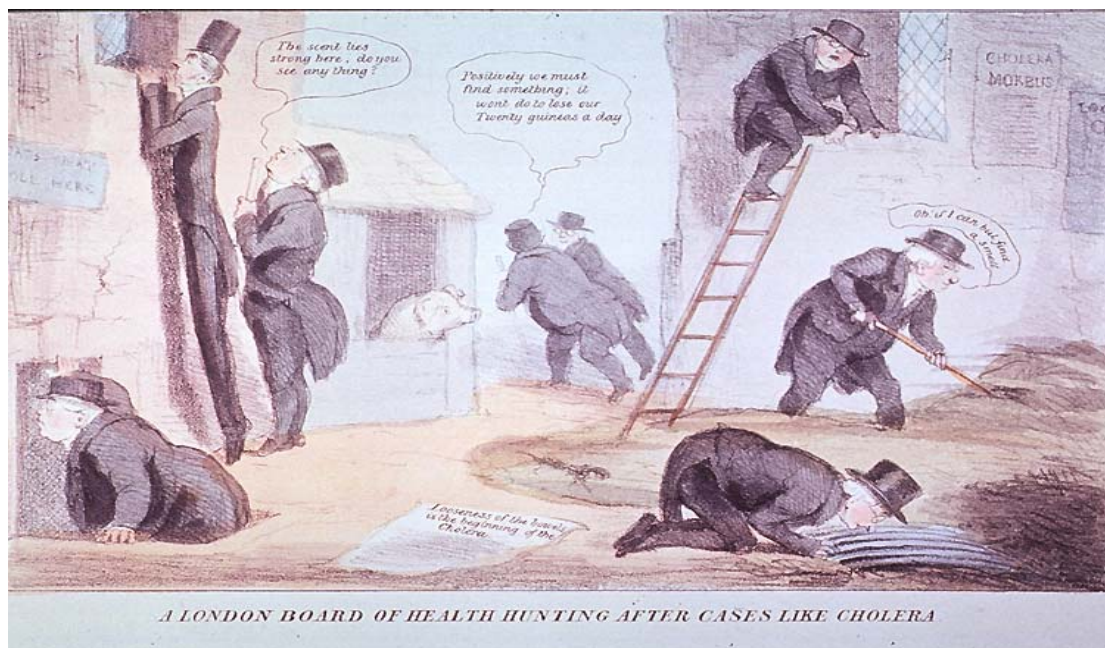
Πίνακας 4. Πίνακας με μέτρα και για τις τρεις επιδημίες

4.2 ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΗΜΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΝΑΚΑΛΥΨΕΙΣ

4.2.1 JOHN SNOW ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ

Η θεωρία για την προέλευση της χολέρας του γιατρού John Snow στο Λονδίνο, συντέλεσε στον περιορισμό των μεγάλων επιδημιών χολέρας. Πιο συγκεκριμένα, όλα ξεκίνησαν στις 31ης Αυγούστου του 1854 όπου αναφέρθηκαν 50 περιπτώσεις χολέρας στο Λονδίνο ενώ στις επόμενες 4 μέρες άλλες 400. Το Αγγλικό κράτος παρέλυσε εντελώς, λόγω των πολλών κρουσμάτων.

Ο γιατρός Snow χρησιμοποιώντας ένα χάρτη όπου κατέγραφε κάθε νέο περιστατικό διαπίστωσε ότι το πρόβλημα ξεκινούσε από μια περιοχή όπου η αντλία παροχής νερού δεν ήταν κατάλληλη για χρήση, γιατί συνόρευε με έναν αποχετευτικό αγωγό. Για να πιστοποιήσει τον ισχυρισμό του έθεσε εκτός λειτουργίας την συγκεκριμένη αντλία και αμέσως περιορίστηκε η νοσηρότητα της χολέρας σε αυτή την περιοχή. Μετά την επίσημη ανακοίνωση των παρατηρήσεων του, κατάφερε να πείσει τις αρχές ότι η νόσος προερχόταν από μολυσμένο νερό και στη συνέχεια έγινε εκκαθάριση του αποχετευτικού και υδρευτικού δικτύου με σκοπό την προστασία της δημόσιας υγείας.

Σχήμα 5. Μία γελοιογραφία που σχολιάζει την χολέρα το 1832

ΠΗΓΗ: History of Medicine-http://www.nlm.nih.gov/images/head_left.gif

4.2.2 FILIPO PACINI ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΑΛΥΨΗ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ

Η χολέρα ήρθε στη Φλωρεντία το 1854 κατά τη διάρκεια της ασιατικής πανδημίας χολέρας 1846-63. Ο Pacini έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για την προέλευση της ασθένειας. Αμέσως μετά από το θάνατο των ασθενών χολέρας, εξέτασε με μικροσκόπιο και πραγματοποίησε ιστολογικές εξετάσεις σε μια εντερική βλέννα (mucosa). Κατά τη διάρκεια τέτοιων μελετών, ο Pacini ανακάλυψε αρχικά έναν βάκιλο σε σχήμα κόμματος που τον περιέγραψε ως βακτήριο. Στη συνέχεια, δημοσίευσε ένα έγγραφο το 1854 με τίτλο «οι μικροσκοπικές παρατηρήσεις και οι παθολογικές αφαιρέσεις στη χολέρα» στο οποίο περιέγραψε τον οργανισμό και τη σχέση του με την ασθένεια.

Η ανακάλυψη του αυτή αγνοήθηκε από την επιστημονική κοινότητα και ξαναήρθε στην επιφάνεια από τα αποτελέσματα των ερευνών του Γερμανού επιστήμονα Ρόμπερτ Κώχ.

4.2.3 Ο ΡΟΜΠΕΡΤ ΚΩΧ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΟ

Το 1883, τριάντα χρόνια μετά την ανακάλυψη του Filippo Pacini, η επιδημία της χολέρας στην Αίγυπτο οδήγησε τον Ρόμπερτ Κώχ να μελετήσει εκεί την ασθένεια ως επικεφαλής της ομάδας των Γερμανών επιστημόνων. Η έρευνα του Κώχ στην Αίγυπτο, πραγματοποιήθηκε χάρη στην πολύτιμη βοήθεια και συμπαράσταση των Ελλήνων γιατρών του νοσοκομείου της Αλεξάνδρειας "Άγιος Σωφρόνιος" που φιλοξένησαν το όλο εγχείρημα της ερευνητικής ομάδας του Κώχ στα εργαστήρια τους²⁰.

Το βακτήριο αυτό που είναι ορατό μόνο με την βοήθεια μικροσκοπίου²¹, όταν μείνει για λίγα λεπτά σε θερμοκρασία μεγαλύτερη από τους 50° Κελσίου πεθαίνει. Οπότε, μετά την επίσημη ανακάλυψη του Κώχ - ότι η χολέρα είναι μια βακτηριδιακή νόσος - η ιατρική επιστημονική κοινότητα είχε μεγαλύτερη επιτυχία στην αντιμετώπιση και στην θεραπεία της ασθένειας.

²⁰ Γ. Φραγκάκης, Η Ελληνική συμβολή στην ανακάλυψη του δονακίου της χολέρας, Ιατρικό βήμα, 2002

²¹ Β. Πατρίκιος, ΟΔΗΓΙΕΣ ΠΕΡΙ ΠΡΟΦΥΛΑΞΕΩΣ ΑΠΟ ΤΗΣ ΑΣΙΑΤΙΚΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ, σελ. 3, 1909

Αυτό φαίνεται και από την ιστορία της χολέρας, καθώς οι επόμενες επιδημίες δεν είχαν τόσο μεγάλη έκταση και τα μέτρα που λήφθηκαν έκτοτε ήταν αποτελεσματικότερα.

**Σχήμα 6.Ο Καθηγητής Κώχ σε κυνήγι στα περίχωρα της Αλεξάνδρειας
(τρίτος από δεξιά).**

ΠΗΓΗ: ΙΑΤΡΙΚΟ ΒΗΜΑ,

http://www.iatrikionline.gr/IB_79/iatriki_istoria/M_iatr_istor.htm

4.3 ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΥΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1851-1951, ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΧΟΛΕΡΑΣ

Η μεγάλη ανησυχία της διεθνούς κοινότητας για τον μεγάλο αριθμό των θανάτων που σκορπούσε η χολέρα, έκανε επιτακτική της ανάγκη ανεύρεσης τρόπων αντιμετώπισης της ασθένειας. Έτσι πραγματοποιήθηκε η πρώτη διεθνής υγειονομική συνάντηση στο Παρίσι²² στις 23 Ιουλίου του 1851 και διήρκεσε μέχρι τις 19 Ιανουαρίου του 1852. Στη συνέχεια ακολούθησαν και άλλες 9 διεθνείς διασκέψεις από το 1851 μέχρι το 1894 που αφορούσαν τον περιορισμό των επιδημιών της χολέρας.

Η πρώτη υγειονομική συνάντηση των κρατών ξεκίνησε χωρίς συγκεκριμένο πρόγραμμα συνεδριάσεων και έπρεπε να αντιμετωπιστούν πολλά οργανωτικά προβλήματα, γεγονός που αποδεικνύεται και από την διάρκεια του συνεδρίου (6 μήνες). Μέλη αυτής της συνδιάσκεψης ήταν ένας γιατρός και ένας διπλωμάτης από κάθε χώρα²³.

Οι διασκέψεις αυτές, λόγω της συμμετοχής των διπλωματών είχαν περισσότερο πολιτικό παρά επιστημονικό χαρακτήρα, προκαλώντας την δυσαρέσκεια των επιστημόνων. Βασικό κομμάτι των συζητήσεων ήταν πως θα περιοριστεί η χολέρα αλλά χωρίς να γίνει αποκλεισμός των δρόμων που ένωναν την Ευρώπη με την Ασία. Οι περισσότερες αντιπροσωπείες συμφώνησαν ότι οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης συγκεκριμένα η Ρωσία, έπρεπε να λάβουν πιο αυστηρά μέτρα για να εμποδίσουν στο μέλλον μια νέα επιδημία να φτάσει στην Ευρώπη²⁴. Το αποτέλεσμα αυτής της συνόδου ήταν να υπογραφεί μια σύμβαση από την Γαλλία, την Πορτογαλία και την Σαρδηνία. Χωρίς όμως την υποστήριξη των αντιπροσώπων και των άλλων χωρών αυτή η σύμβαση δεν είχε καμία ισχύ και έτσι στις 9 Απριλίου του 1859 διοργανώνεται το δεύτερο υγειονομικό συνέδριο πάλι στο Παρίσι και διήρκεσε μέχρι τον Αύγουστο του ίδιου έτους.

²² A. Hardy, Cholera, quarantine, and the English preventive system, *Medical History*, pp. 250-251, 1993

²³ Οι χώρες που έστειλαν αντιπροσώπους στο πρώτο διεθνές υγειονομικό συνέδριο ήταν: η Αυστρία-Ουγγαρία, η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία, η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ρωσία, η Ισπανία, η Τοσκάνη, το κρατίδιο του Βατικανού, η Σικελία και η Νότια Ιταλία και η Τουρκία.

²⁴ Paris 1851, Protocol No 12, 1, pp. 18-19, 30 September 1851

Σε αυτό το συνέδριο κλήθηκαν μόνο διπλωμάτες να εκπροσωπήσουν την χώρα τους, προκειμένου να αποφευχθούν οι εντάσεις και οι χρονοβόρες διασκέψεις που είχαν δημιουργηθεί στη συνάντηση του 1851. Όπως και στην προηγούμενη συνδιάσκεψη έτσι και σε αυτή οι χώρες που ήταν στα Ανατολικά σύνορα της Ευρώπης είχαν άλλη μεταχείριση. Πιο συγκεκριμένα, οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης αγνοούσαν σκόπιμα τις θέσεις και τις απόψεις της Τουρκίας. Στη συνάντηση αυτή, ορίστηκε ως επιτακτική η ανάγκη να ληφθούν υγειονομικά μέτρα σχετικά με τις συνθήκες υγιεινής των εμπορικών και των πολεμικών πλοίων.

Στις 13 Φεβρουαρίου του 1866 διεξάχθηκε στην Κωνσταντινούπολη η τρίτη διεθνής υγειονομική συνάντηση η οποία διήρκεσε μέχρι τις 26 Σεπτεμβρίου του 1866. Σε αυτό το συνέδριο συμμετείχαν διπλωμάτες και γιατροί από κάθε χώρα²⁵. Οι συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν, αφορούσαν τις πιέσεις που ασκούσαν οι δυτικοευρωπαϊκές προς τις ανατολικές χώρες ώστε οι τελευταίες να λάβουν αυστηρότερα και αποτελεσματικότερα μέτρα πρόληψης και προστασίας από την χολέρα²⁶. Συνοψίζοντας, οι εργασίες της συνδιάσκεψης έκλεισαν με τη δέσμευση η κάθε χώρα να ακολουθήσει όλα τα μέτρα προστασίας και με επιτακτική την ανάγκη για λοιμοκάθαρση²⁷.

Η τέταρτη διεθνής υγειονομική συνάντηση έλαβε χώρα στην Βιέννη από την 1 μέχρι τις 31 Ιουλίου του 1874. Το συνέδριο αυτό ήταν αρκετά σύντομο και συμμετείχαν 21 χώρες²⁸. Αυτή ήταν η πρώτη από της υγειονομικές διασκέψεις που είχε οργανωμένο πρόγραμμα και συγκεκριμένο κανονισμό όπου ρύθμιζε κάθε συζήτηση. Σκοπός αυτού του συνεδρίου ήταν να επανεξεταστούν τα συμπεράσματα του προηγούμενου συνεδρίου (Κωνσταντινούπολη 1866) και κατά πόσο ήταν έγκυρη η δέσμευση που ανέλαβαν όλες οι χώρες για αυστηρότερο υγειονομικό έλεγχο.

Συνοπτικά, στο κλείσιμο του συνεδρίου υπογράφηκε μια τελική σύμβαση που επέτρεπε στις χώρες που συμμετείχαν σε αυτό να αντιμετωπίσουν την χολέρα, χωρίς να λάβουν υπόψη τους τις συζητήσεις και τα πρακτικά αυτού του συνεδρίου.

²⁵ Σε αυτή το συνέδριο συμμετείχαν (εκτός από τις χώρες που είχαν λάβει μέρος στα προηγούμενα συνέδρια) επίσης: το Βέλγιο, η Δανία, η Ολλανδία, η Περσία, η Πρωσία και η Σουηδία-Νορβηγία

²⁶ Constantinople 1866, Rapport sur les mesures quarantaines applicables aux provinces cholériques, pp.18

²⁷ Κ. Τρομπούκης, Η Ελληνική Ιατρική στην Κωνσταντινούπολη 1856-1923, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών, σελ. 194-195, 2000

²⁸ Οι επιπλέον χώρες που έστειλαν αντιπροσώπους ήταν: το Λουξεμβούργο, η Ρουμανία, η Σερβία και η Ελβετία.

Ωστόσο, είναι αξιοσημείωτο ότι σε όλο το συνέδριο δεν έγινε πουθενά αναφορά για την διώρυγα του Σουέζ, που αποτέλεσε επιδημιολογικό ζήτημα.

Το 1881 διεξάγεται στην Ουάσιγκτον το πέμπτο υγειονομικό συνέδριο, το οποίο είχε πλήρη αποτυχία. Έτσι στις 21 Μαΐου του 1885 έγινε στην Ρώμη το έκτο υγειονομικό συνέδριο που διήρκησε μέχρι τις 13 Ιουνίου τις ίδιες χρονιάς. Η ανακάλυψη του Ρόμπερτ Κόχ ότι η χολέρα ήταν βακτηριδιακή νόσος συζητήθηκε έντονα στο συνέδριο, αλλά ούτε πάλι βοήθησε τους αντιπροσώπους των χωρών να πάρουν συγκεκριμένες και σαφείς αποφάσεις για το πώς θα περιορίσουν τις επιδημίες της χολέρας. Μετά την αποτυχία του έκτου υγειονομικού συνεδρίου (Ρώμη 1885) να βρεθεί μια λύση για το θέμα των επιδημιών της χολέρας, ξεκίνησαν οι διαδικασίες του έβδομου υγειονομικού συνεδρίου στη Βενετία (5-31 Ιανουαρίου του 1892). Τότε τέθηκε το θέμα τις υγειονομικής επίβλεψης της διώρυγας του Σουέζ. Δηλαδή, οι εκπρόσωποι ενέκριναν ομόφωνα μια διεθνή συνθήκη για πρώτη φορά σε 41 έτη για να καθιερώσουν τους θαλάσσιους κανονισμούς καραντίνας για τα σκάφη που ταξιδεύουν από την ανατολή στη δύση μέσω του πρόσφατα χτισμένου καναλιού Σουέζ.

Τον επόμενο χρόνο (1893) διοργανώνεται στη Δρέσδη η όγδοη υγειονομική συνάντηση, με διάρκεια από τις 11 Μαρτίου έως τις 15 Απριλίου του 1893. Οι εκπρόσωποι σε αυτές τις συζητήσεις συμφώνησαν να εγκαταλείψουν τα μέτρα καραντίνας εδάφους ενάντια στη χολέρα επειδή τα σοβαρά ξεσπάσματα χολέρας είχαν υποχωρήσει στην Ευρώπη. Άλλα πρακτικά εστίασαν στα προληπτικά μέτρα που κάθε χώρα πρέπει να επιβάλει κατά τη διάρκεια ενός ξεσπάσματος της χολέρας σε ένα γειτονικό κράτος. Πιο συγκεκριμένα, ασχολήθηκαν με τις ομάδες υψηλού κινδύνου όπως τους τσιγγάνους, τους πλανόδιους, τους μετανάστες και αυτούς που ταξίδευαν συχνά για επαγγελματικούς λόγους²⁹.

Η ένατη υγειονομική συνάντηση έλαβε χώρα στο Παρίσι το 1894. Οι εκπρόσωποι αντιμετώπισαν επιτυχώς την ανάγκη να επιβάλουν τις υγειονομικές προφυλάξεις στους λιμένες της αναχώρησης για να αποτρέψουν τα μελλοντικά ξεσπάσματα χολέρας μεταξύ των προσκυνητών που ταξιδεύουν στη Μέκκα. Σε άλλες συζητήσεις, υπήρχαν διαφορές ανάμεσα σε αυτούς που θεωρούσαν ότι τα μικρόβια προκάλεσαν τη μολυσματική ασθένεια σύμφωνα με την ανακάλυψη του Κόχ -ότι δηλαδή ένα βακτήριο ήταν η αιτία της χολέρας. Και από την άλλη πλευρά ήταν όσοι

²⁹ International Sanitary Convention Dresden, British Parliamentary Papers, pp. 153-161, 1893-1894

πίστευαν ότι η χολέρα είχε μiasματική αιτία, ότι προερχόταν από μολυσμένο αέρα. Γενικότερα, οι γνώμες σχετικά με τη χολέρα στο 1890s διαιρέθηκαν σε αυτές τις δύο κατηγορίες.

Στα δύο επόμενα υγειονομικά συνέδρια το 1897 στη Βενετία και το 1903 στο Παρίσι, οι εκπρόσωποι συμφώνησαν για πρώτη φορά, να παγιώσουν και να αναθεωρήσουν τα μέτρα καραντίνας που εγκρίθηκαν στις προηγούμενες διασκέψεις. Επίσης, μετά από μισό αιώνα συζητήσεων, οι συμμετέχοντες των διασκέψεων συμφώνησαν ότι η χολέρα ήταν μια «πλωτή ασθένεια» και υπογράφηκε μια υγειονομική σύμβαση που δέσμευε όλες τις χώρες που την υπέγραψαν με σκοπό, την συνεργασία και την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ τους, προκειμένου να αντιμετωπίσουν όλες τις επικίνδυνες ασθένειες της εποχής, όπως η χολέρα.

Το 1907 ιδρύθηκε στο Παρίσι ο πρώτος διεθνής οργανισμός, το διεθνές γραφείο της υγιεινής. Μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο το 1920 δηλαδή, ιδρύθηκε ο υγειονομικός οργανισμός του συνδέσμου των εθνών, που έδινε εβδομαδιαίες αναφορές για την χολέρα και για άλλες επιδημίες. Αυτόν τον οργανισμό, το 1951 τον διαδέχτηκε ο παγκόσμιος οργανισμός υγείας. Από εκείνη την περίοδο και έπειτα τα κράτη δήλωναν στον παγκόσμιο οργανισμό υγείας τα περιστατικά της χολέρας ή οποιασδήποτε άλλης επιδημίας που υπήρχε στην περιοχή τους, με σκοπό την κοινή και συγκροτημένη αντιμετώπιση των ασθενειών της εποχής³⁰.

³⁰ D.Barua, Cholera, pp. 11-12, 1992

5 ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η Ελλάδα δυστυχώς για πολλά χρόνια έμεινε στάσιμη στις σπουδαίες ιατρικές και επιστημονικές ανακαλύψεις του αρχαίου και βυζαντινού κόσμου και απλά ήταν δέκτης της νέας επιστημονικής γνώσης και καινοτομίας που προερχόταν κυρίως από την Ευρώπη. Έργα αξιόλογων ευρωπαϊών επιστημόνων έδωσαν τις βάσεις του ιατρικού διαφωτισμού στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα. Όμως, εκείνη η περίοδος για την Ελλάδα ήταν πολύ διαφορετική σε σχέση με την υπόλοιπη Ευρώπη. Κατά την διάρκεια της Οθωμανικής κατοχής, οι ιατρική περιθαλψη ήταν μια ανάγκη των κατοίκων της χώρας που δεν την παρείχε το κράτος.

Όλες οι επιστημονικές ανακαλύψεις μπήκαν σε δεύτερη μοίρα και πρωτεύον στόχος του Ελληνικού έθνους ήταν η Επανάσταση του 1821. Σε πρώτη βάση, έπρεπε να αντιμετωπιστούν οι πολιτικές διαμάχες και όλες οι οικονομικοκοινωνικές αλλαγές που έγιναν στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος. Κατά τις επιδημίες του 1854 και 1865 η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της Ελλάδας ήταν πολύ δύσκολη, μόλις είχε απελευθερωθεί από τους Τούρκους και προσπαθούσε να αναγεννηθεί ξανά υπό την στενή επίβλεψη των Συμμαχικών δυνάμεων. Η ανάκτηση εδαφών και η επέκταση των συνόρων ήταν από τις πρώτες υποχρεώσεις της Ελληνικής Κυβέρνησης, παραμελώντας τον τομέα της δημόσιας υγείας.

Τον 19^ο αιώνα όμως, ο κρατικός μηχανισμός άρχισε να λαμβάνει μέτρα για την πρόληψη των ασθενειών και να ανασυγκροτείται ο τομέας που αφορούσε την ιατρική φροντίδα των ασθενών. Όταν το Ελληνικό κράτος απελευθερώθηκε από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, προσπάθησε να δημιουργήσει ένα νέο Ελληνικό κράτος στα πρότυπα των χωρών της δυτικής Ευρώπης, απορρίπτοντας οτιδήποτε του θύμιζε την Τούρκικη κατοχή. Με την πάροδο των ετών, άρχισαν να γίνονται κάποια έργα υποδομής στη χώρα (διώρυγα της Κορίνθου), μεγάλες διοργανώσεις όπως οι πρώτοι Σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες και γενικότερα υπήρχε μια τάση για εκσυγχρονισμό.

Σημαντικό ρόλο, σε αυτό το εγχείρημα -όσον αφορά την ιατρική επιστήμη και πρακτική- διαδραμάτισε η δημιουργία ενός δημόσιου υγειονομικού συστήματος, όπου εργάζονταν εξειδικευμένοι επιστήμονες γιατροί³¹.

Κατά το 19^ο αιώνα αρχίζουν να εφαρμόζονται και στην Ελλάδα τα ευρωπαϊκά μέτρα περί πρόληψης και δημόσιας υγείας έστω με κάποια καθυστέρηση λόγω των

³¹ Ν. Τράκα, Ρεύματα των ιατρικών πρακτικών στα νεότερα χρόνια, σελ. 6-7, 2007

προηγούμενων πολιτικοκοινωνικών συνθηκών. Πρωταρχικά, τα πρώτα υγειονομικά μέτρα που πάρθηκαν ήταν για επιδημίες όπως η χολέρα³² και τα πιο οργανωμένα από αυτά ήταν όσα ακολουθήθηκαν κατά την έκτη επιδημία (1899-1911).

Ο τομέας της υγείας που ήταν για πολλά χρόνια παραμελημένος τώρα σιγά-σιγά αναδιοργανώνεται και το 1910 το Ελληνικό κράτος ήταν πιο έτοιμο από κάθε άλλη φορά για να αντιμετωπίσει την επιδημία της χολέρας που δεν πήρε μεγάλες διαστάσεις. Η σωστή οργάνωση, η γνώση και η συνεργασία όλων των φορέων ήταν οι βασικές αρχές που ακολούθησε η Ελλάδα και όλη η Ευρώπη αυτή τη φορά για να προστατευθεί από την χολέρα.

Αδιαμφισβήτητα σημαντικό ρόλο σε αυτό, έπαιξαν και οι νέες επιστημονικές ανακαλύψεις, πρώτα ο Snow το 1854 που διαπίστωσε ότι η χολέρα σχετιζόταν με τη χρήση μολυσμένου νερού, στη συνέχεια ο Pacini το 1854 που ανακάλυψε ότι η χολέρα ήταν βακτηριδιακή νόσος, έπειτα ο Κώχ το 1883 που ανακάλυψε το δονάκιο της χολέρας. Τέλος σημαντικός ήταν και ο ρόλος των Διεθνών διασκέψεων που έδιναν κατευθυντήριες οδηγίες σε κρατικό επίπεδο, για την αντιμετώπιση των επιδημιών και την εξάλειψή τους.

³² Κ. Πολύζου, Φυματίωση, σελ. 6- 7, 2007

6 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Ανώνυμος <<Περί των καθηκόντων των ιατρών, των Κυβερνήσεων και των αρρώστων εν καιρώ επιδημίας και ιδίως εν καιρώ Χολέρας>>, Αθήνα, Μέλισσα των Αθηνών, 1865
- 2) Ανώνυμος <<Περί Χολέρας>>, Αθήνα, Μέλισσα των Αθηνών, 1865
- 3) Βεάκη Ι., <<Περί αρχαιότητας της Χολέρας>>, Αθήνα, Μέλισσα των Αθηνών, 1865
- 4) Βοτταρός Θ., <<Προφυλακτικοί κατά της Νόσου Χολέρας Παραγγελίαι>>, Ερμούπολη, Εκ του τυπογραφείου του Έθνους, 1865
- 5) Γεωργιάδης Θ., <<Περί Χολέρας>>, Αθήνα, Μέλισσα των Αθηνών, 1865
- 6) Γούδα Α., <<Περί επιτυχίας της Θεραπείας κατά της Χολέρας>>, Αθήνα, Μέλισσα των Αθηνών, 1865
- 7) Εφέντη Ι., <<Συνταγμάτιον περί Χολέρας>>, Κωνσταντινούπολη, Εκ της Πατριαρχικής του Γένους τυπογραφίας, 1848
- 8) Ζαβιτζιάνου Σ., <<Χολέρα Πανώλης και άλλαι επιδημιαί>>, Κέρκυρα, Εκ του τυπογραφείου Α. Λάντζα, 1910
- 9) Λασκαράτος Ι., <<Πρόληψη της Αρρώστιας και Κοινωνική Προστασία στα Επτάνησα επί Αγγλοκρατίας (1815-1864)>>, Αθήνα 1984
- 10) Μέλλιος Ν., Μπαφούνη Ε., <<Η Ελπίς Γενικό Νοσοκομείο Αθηνών 1842-2002>>, Πειραιάς, Ινστιτούτο Μελέτης της Τοπικής Ιστορίας των Επιχειρήσεων (Ι.Μ.Τ.Ι.Ι.Ε.), 2002
- 11) Παναγιωτάτου Α., <<Η Χολέρα από Επιδημιολογικής Υγειονομικής και Κλινικής Απόψεως>>, Αλεξάνδρεια, Εκ του τυπογραφείου Κληρ. Ε. Σ. Βαλλινάκη, 1848

12) Παναγιωτάτου Α, <<Η Χολέρα από Επιδημιολογικής Υγειονομικής και Κλινικής Απόψεως>>, Αθήνα, Αυγή των Αθηνών, 1911

13) Πατρίκιος Β., <<Οδηγίες περί Προφυλάξεως από την Ασιατική Χολέρα>>, Αθήνα, Υπουργείο Εσωτερικών, 1909

14) Πολύζος Κ., <<Φυματίωση>>, Αθήνα, ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΣΚΕΠΤΡΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ, 2007

15) Σάββα Κ., <<Πως Δύναται τις να Προφυλαχθή από την Ασιατική Χολέρα>>, Αθήνα, 1892

16) Τράκα Ν., <<Ρεύματα των Ιατρικών Πρακτικών στα Νεότερα Χρόνια>>, Αρχαιολογία και Τέχνες, Σεπτέμβριος 2007

17) Τρομπούκης Κ., Λασκαράτος Ι., <<Αλέξανδρος Πασπάτης ο Έλληνας πρωτοπόρος της Επιδημιολογίας στην Κωνσταντινούπολη στοιχεία από Ανέκδοτο Χειρόγραφο του>>, Αθήνα, Αρχαία Ελληνικής Ιατρικής, 2001

18) Τρομπούκης Κ., <<Η Ελληνική Ιατρική στην Κωνσταντινούπολη 1856-1923>>, Αθήνα, Σύνδεσμος των εν Αθήναις Μεγαλοσχιολιτών, 2000

19) Υπουργείο Εσωτερικών, <<Βασιλικόν Διάταγμα της 18 Μαΐου 1911 Περί Υγειονομικών Μέτρων προς περιστολήν της Ασιατικής Χολέρας>>, Αθήνα, Εκ του εθνικού τυπογραφείου, 1911

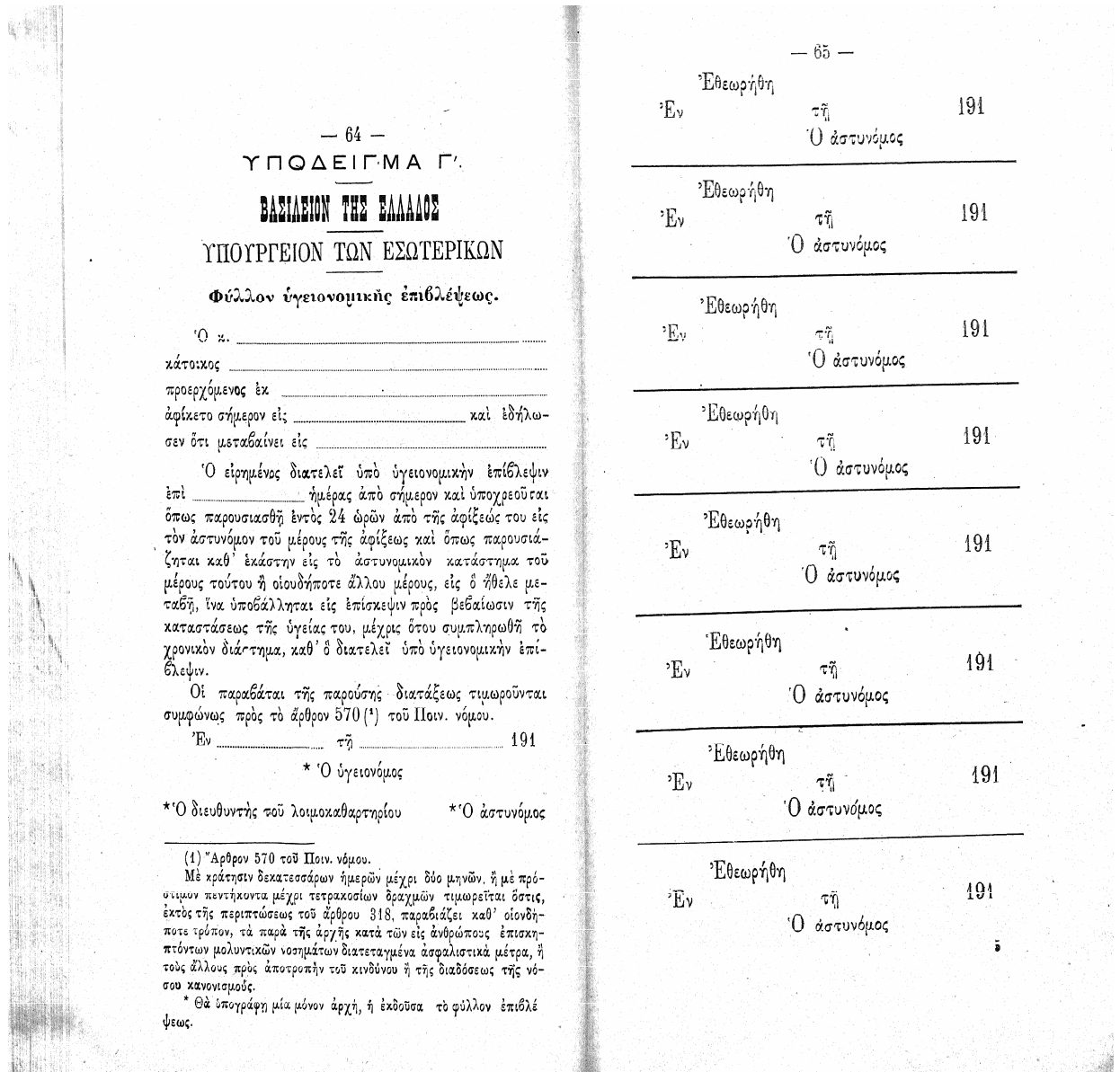
20) Φραγκάκης Γ., << Η Ελληνική συμβολή στην ανακάλυψη του δονακίου της χολέρας >>, Αθήνα, Ιατρικό Βήμα, 2002

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Baldwin P., <<Contagion and the State in Europe, 1830–1930>>, Cambridge, Cambridge University Press, 1999
- 2) Barua D., <<Cholera>>, Springer, 1992
- 3) Constantinople 1866, Rapport sur les mesures quarantenaïres applicables aux provinces cholériques, pp.18
- 4) D.E.S. Stewart-Tull, << Vaba, Haiza, Kholera, Foklune or Cholera: in any language still the disease of seven pandemics>>, Journal of Applied Microbiology, 2001
- 5) Hardy A., <<Cholera, quarantine, and the English preventive system>>, Medical History, 1993
- 6) Huber V., <<The Unification of the Globe by Disease? The International Sanitary Conference on Cholera 1851-1894, Historical Journal, 2006
- 7) International Sanitary Convention Dresden, British Parliamentary Papers, pp. 153-161, 1893-1894
- 8) McGrew, <<Russia and the Cholera 1823-1832>>, Am J Public Health Nations Health, February 1865
- 9) Norman J., <<The Scientific Background of the International Sanitary Conferences, 1851–1938>>, Geneva: World Health Organization, 1975.
- 10) Nourse W., <<A short Plain Cholera; it's causes Prevention >>, London, John Churchill, New Burlington Street, 1857
- 11) Paris 1851, Protocol No 12, 1, 30 September 1851
- 12) Rosen G., <<A History of Public Health>>, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1993
- 13) Stern A., <<International Efforts to Control Infectious Diseases, 1851 to the Present>>, Journal of the American Medical Association 292, 2004

7 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ενδεικτικά παραθέτουμε μερικές σελίδες από επίσημα έγγραφα που αφορούσαν την υγειονομική επίβλεψη και επιτροπή και διάφορα άλλα στοιχεία που αφορούν την περίοδο της μελέτης.

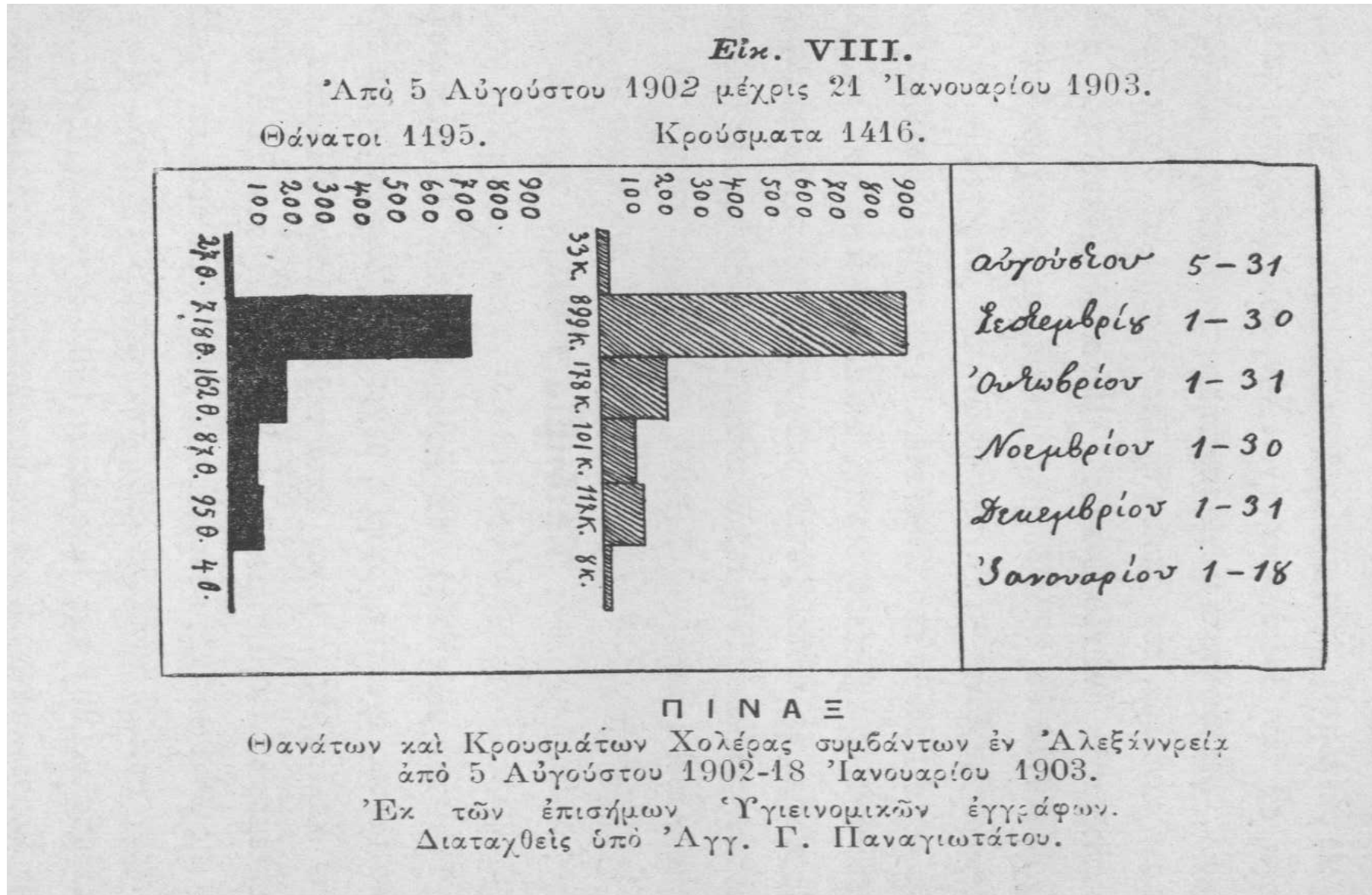
Σχήμα 7. Υπόδειγμα φύλλου υγειονομικής επιβλέψεως το 1911

Είχ. Υ

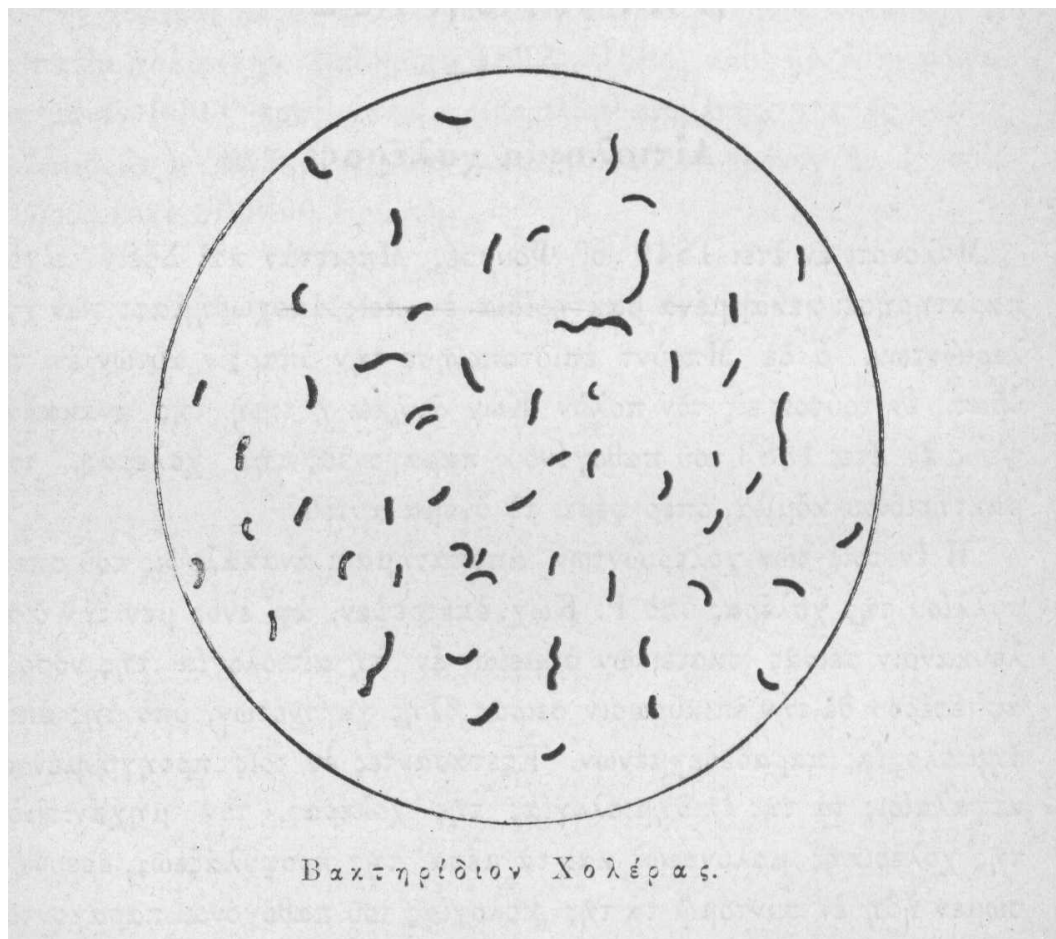
Πόλεις μολυνθείσαι	Χρονολογία μολύνσεων			
	1890	1891	1893	1902
1 Μέκκα	17 Ιουλίου	11 Ιουλίου	16 Ιουλίου	24 Φεβρουαρίου
2 Δόχα	26 " "	" " "	" " "	" " "
3 Κονρούδα	27 " "	15 Σεπτεμβρίου	" " "	4 Ιουνίου
4 Λιδ	29 " "	" " "	6 Σεπτεμβρίου	5 " "
5 Λοχέγια	" " "	" " "	18 " "	" " "
6 Σαλίφ	" " "	" " "	" " "	9 " "
7 Χοδδέιδα	" " "	15 Οκτωβρίου	" " "	18 Αυγούστου

Κατά τον Δ^ο Μπορέλ

Σχήμα 8. Πίνακας με χρονολογικά και τοπογραφικά στοιχεία για τις επιδημίες της χολέρας

Σχήμα 9. Πίνακας συμβάντων και θανάτων στην Αλεξάνδρεια από 5 Αυγούστου 1902 μέχρι 21 Ιανουαρίου 1903

Σχήμα 10. Γραφική αναπαράσταση του δονακίου της χολέρας το 1909

Κωνσταντινούπολις τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1865.

Κύριε συνάδελφε.

Συγχωρήσατέ μοι διὰ τὴν τόλμην μου, γράφων πρὸς ὑμᾶς, οὐδόλως προσωπικῶς γνωρίζοντάς με, πλὴν ἡ ἐκτίμησις τῆς ἐπιστημονικῆς ὑμῶν ἀξίας, δηλουμένης διὰ πολλῶν καὶ σοφῶν συγγραμμάτων τῆς ἐπιστήμης, καὶ ἡ παράκλησις ἀγαπητοῦ φίλου ὑμῶν, καὶ φίλου μου, ὃν παρεκαλέσασθε, ἵνα ἐξετάσῃ Ἕλληνας ἰατροὺς, ἐὰν ἡ μέθοδος ὑμῶν κατὰ τῆς ἐροτολοιγοῦ χολέρας ηὐδοκήμησεν ἐφαρμοσθεῖσα, ταῦτα πάντα Κύριε συνάδελφε μὲ ὠθοῦν, ἵνα ἐγὼ ὡς Ἕλλην ἰατρός, λαβῶν μέρος ἐνεργητικόν, σᾶς ἀναγγείλω τὴν στέψιν ἢ μὴ, τῆς μεθόδου ὑμῶν.

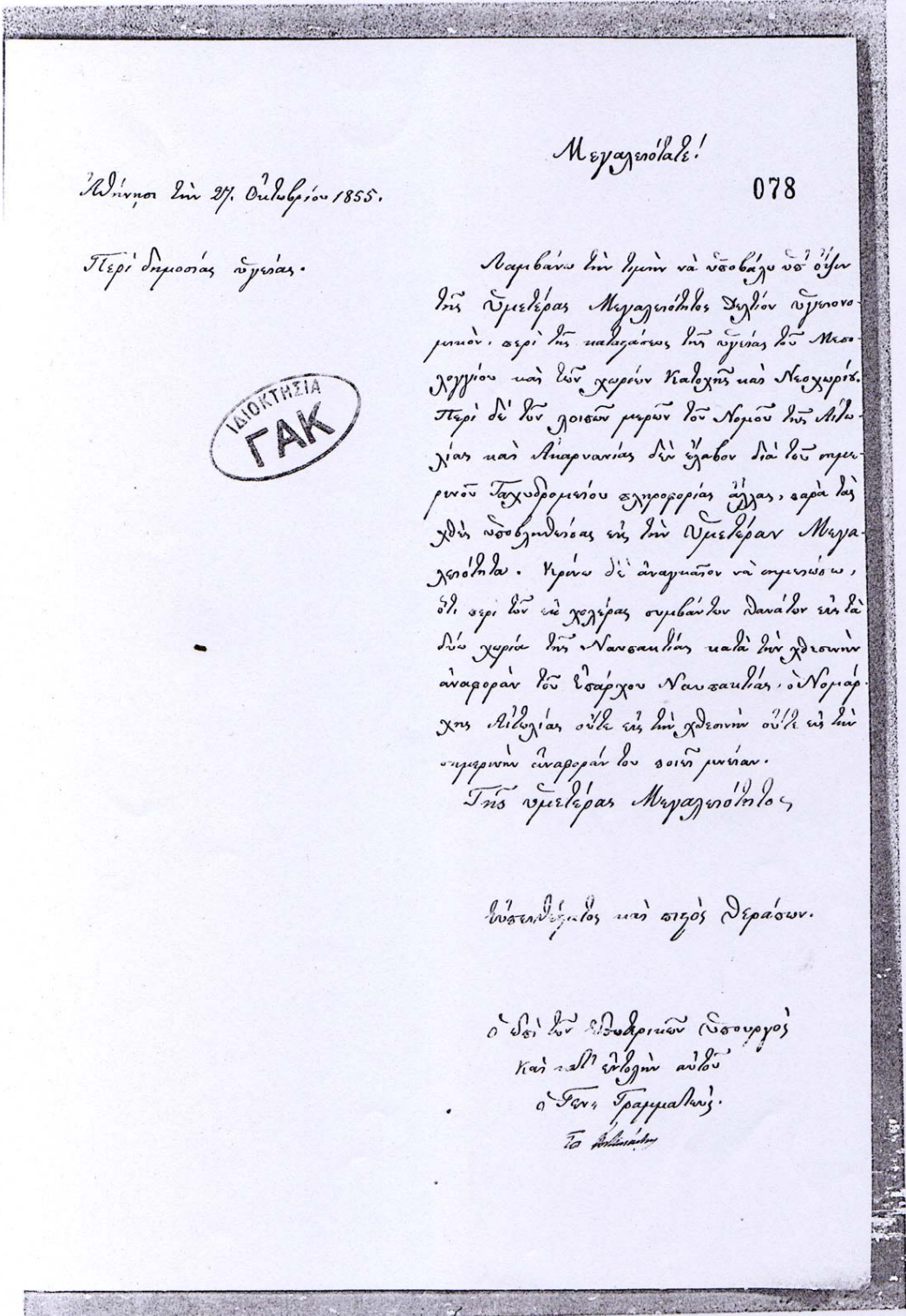
Κύριε συνάδελφε, τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἡ μέθοδος ὑμῶν ἀπολύτως οὐδόλως ὠφέλησέ με, σχετικῶς ὁμως ὠφελήθη, ἐξηγοῦμαι· προσκαλούμενος εἰς ἀσθενῆ ἐκ χολερίνης ἤτοι μὲ συμπτώματα μόνον διάρροιας, ἡ κινίνη ἔκαμνε θαύματα ἐσωτερικῶς τε καὶ πολὺ σπανίως ἐξωτερικῶς διδομένη· μὲ συμπτώματα ὁμως πραγματικὰ χολέρας οὐδόλως ὠφελήθη· καθότι οὐδόλως ὁ στόμαχος ἠνέχετο ταύτην, τούτου ἐνεκεν κατεγινόμην, ἵνα διὰ τῶν γνωστῶν ὑμῖν μέσων τῆς ἐπιστήμης κατορθώσω τὴν ἀντίδρασιν, κατορθωθείσης δὲ ταύτης ἀμέσως εἰς τὴν κινίνην κατέφευγον ἐξ ἧς μεγάλην ὠφέλειαν ἔβλεπον, καὶ ταῦτα μὲν τὰ περὶ ἐμὲ, οἱ δὲ λοιποὶ συνάδελφοι Ἕλληνες τὰ αὐτὰ σχεδὸν εἶδον, ἐκτὸς δύο Σιφνίων ἰατρῶν τοῦ Κ. Μπάου καὶ Κ. Μαρίνου Μαρούλη οἵτινες ὡς μὲ εἶπον, ἐντελῶς ἡ μέθοδος ὑμῶν τοὺς ὠφέλησε.

Δέχθητε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου μεθ' ἧς ὑποσημειοῦμαι.

Ὁ συνάδελφος ὑμῶν

Μ. ΚΡΙΣΠΗΣ.

Σχήμα 12. Η επιστολή του γιατρού Κρίσπη προς τον Αναστάσιο Γούδα το Φθινόπωρο του 1865

Σχήμα 13. Επίσημη αναφορά προς το Υπουργείο Εσωτερικών για τα κρούσματα και τους θανάτους από χολέρα το 1855

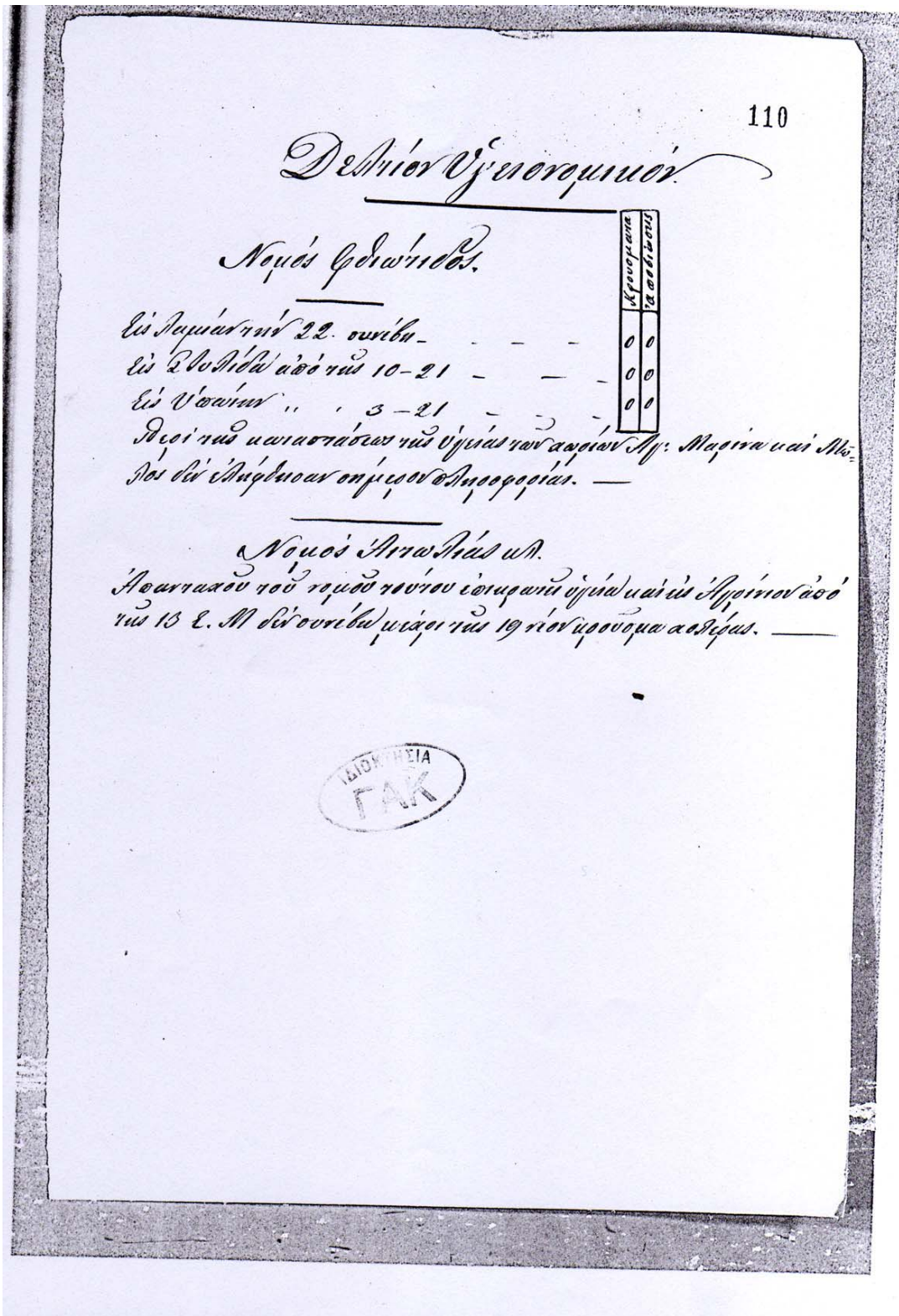
079

Δελτίον Υγειονομικών.
 του Νομού Αιτωλίας και Ακαρνανίας.

	ημέρ μην	πύλ επισημ
Σε' Μοσχόγγιον οικήματα υπ' 23 Σ.μ. — "	2	2
Σε' Κασοκί — " — " — " — "	0	2
Σε' Μοχάριον — " — " — " — "	0	0

Σχήμα 14. Πίνακας με θανάτους και κρούσματα από χολέρα στην περιοχή της Αιτωλό-Ακαρνανίας το 1855

Σχήμα 15. Πίνακας με 0 θανάτους και 0 κρούσματα από χολέρα στην περιοχή της Φθιώτιδας το 1855